

A SZENT RÓMAI BIRODALOM JÓLÉTÉNEK ZÁLOGA

A német-római császár megválasztása és megkoronázása egy 1746-os nyomtatvány tükrében

Amikor 1742. február 12-én VII. Károly császár visszatért lakosztályába, jóllehet – naplója tanúsága szerint – iszonyatos fájdalmak gyötörték, elégedett volt. Kínjait némileg csillapította, hogy aznap szerezte meg – szavaival élve – a „világ első méltóságát”, a német-római császári címet.¹ Valóban, Károly aznap a korabeli Európa első méltóságává emelkedett, egy közel nyolcszáz éves birodalom fejévé, ám a címet nem volt képes tartalommal megtölteni. Egyes kutatók a 18. század derekát és második felét a hajdan erős és tiszteletet követelő császári cím hanyatló korszakának tekintik, a töréspontot pedig az osztrák örökösödési háború kitörésére teszik, mondván, a háború során a császári titulus a nagyhatalmak közötti alkudozás tárgyává alacsonyodott.² Jelzik továbbá, hogy míg korábban egyetlen császár volt a számos király között, a 18. században riválisokkal is számolni kellett, akik királyként magasabb rangra vágytak. Itt elsősorban a magát 1721 óta cárnak nevező orosz uralkodóra gondolnak, de megemlítik II. Nagy Frigyes porosz király elképzeléseit egy észak-német, protestáns császárságról is.³ Ha el is fogadjuk ezeket a felvetéseket, akkor is el kell ismernünk, hogy a német-római császár fontos szerepet töltött be a korszakban, és a kortársak számára egyáltalán nem volt közömbös, ki kerül a Szent Római Birodalom trónjára. Ezt bizonyítják az osztrák örökösödési háború azon fejezetei is, amelyek a császári cím körüli küzdelmekhez kapcsolódnak. A német-római császár azonban nemcsak a nemzetközi hatalmi politikában bírt jelentőséggel, az állam fejeként fontos volt birodalma számára is. A VI. Károly halála utáni időszak is mutatja, hogy sok múlott a császár személyén, s egy olyan ambíciózus, ám kevésbé tehetséges utód, mint Károly Albert bajor választó akár beháborúba is sodorhatta az országot.

Azt, hogy a korban a birodalom számára a császár milyen alapvető jelentőséggel bírt, mutatja egy, az örökösödési háború alatt keletkezett nyomtatvány, a *„Die Wahl und Crönung Ihro Königlich Hoheit Francisci I. Königs von Jerusalem u. Groß-Hertzogs von Toscana, auch Hertzogs zu Lothringen und Bar u. zum Römischen König und Kayser des Heiligen Römischen teutschen Reichs, so den 13. Sept. 1745. geschehen, wolten die ausführliche Nachricht, wie solche nach Inhalt der güldenen Bulle CAROLI IV. von den sämtlichen Churfürsten des Teutschen Reichs, vermöge ihrer obwaltenden Ertz- und Erb-Aemter, mit allen darbey eingeführten Ceremonien und Solennitäten, zu Franckfurt am Mayn, mit ausnehmender Pracht und Magnifienz vollzogen worden, in einem Gespräche, auf der Reise nach der Leipziger Messe, vorstellen Erasmus und George”* (továbbiakban: *Wahl und Crönung*) is. Az Erfurtban kiadott füzet félig „népszerűsítő”, félig tudományos formában igyekszik bemutatni a szélesebb közönség számára az 1740-es évek első felének sokakat foglalkoztató eseményét, a német-római császár megválasztását és megkoronázását.

A 18. század elejétől a nemzetközi kapcsolatokat tudományos szinten kezdték tanulmányozni, s ez a korabeli publicisztikában is nyomon követhető. A kor felfogása szoros összefüggést feltételezett az egyes államok berendezkedése és a nemzetközi politikában betöltött szerepe között, így az államok belső struktúrája a vizsgálódások

egyik kiemelt területévé vált. Érthető, ha a Szent Római Birodalom vonatkozásában különös figyelmet szenteltek az állam fejének, a császár személyének, akitől a külső és belső nyugalom megteremtését várták. Az érdeklődést tovább fokozhatta, hogy az 1740-es évek elején három év leforgása alatt két császárválasztásra is sor került. A Wahl und Crönung szövege illeszkedik ehhez a szemlélethez, hiszen az ismeretlen szerző több helyen is kiemeli, hogy a legfontosabb probléma, melyet az új császárnak orvosolnia kell, a háború befejezése. Többször hangot ad annak, csak a császártól várhatják, hogy ismét béke honoljon a birodalomban, és elsősorban a császár személyén múlik az, nyugalom van-e a birodalomban, virágzik-e az ország. Így lesz a Német Nemzet Szent Római Birodalmának feje a birodalom jólétének záloga.

Az alábbi dolgozat alapját a Wahl und Crönung szövege képezi. Maga a forrás problémák sorát veti fel, melyekre alább visszatérünk. Ennek ellenére nem érdektelen közelebről megvizsgálni a nyomtatványt, hiszen igen részletes és pontos képet fest a német-római császár megválasztásáról és megkoronázásáról. Olyan adalékok sorát vonultatja fel, melyek a kiadott forrásokban és a szakirodalomban csupán elszórtan vagy egyáltalán nem találhatók meg. Segítségével betekintést nyerhetünk továbbá abba is, hogyan közvetítették a szélesebb olvasóközönség felé ezt az „állami fontosságú nagy eseményt”.⁴

A császár és birodalma

Mielőtt a forrás bemutatására rátérnénk, érdemes megvizsgálni a német-római császár fogalmát, illetve bepillantani azokba az eseményekbe, amelyek a fogalom vizsgálatát aktuálisá tették a 18. század derekán. 962 februárjában a pápa Rómában császárrá koronázta I. Ottó frank királyt (936-tól király, császár: 962–973), s ezzel létrejött a Német-római Császárság, mely 1806-ig állt fenn. A pápai közreműködést azért kell hangsúlyoznunk, mert a középkor folyamán a szentatya jóváhagyása, azaz a római koronázás elengedhetetlen kelléke lett a német-római császár legitimitásának. Azok, akik nem szereztek meg a pápai áldást, kénytelenek voltak beérni a római király kevésbé rangos címével. A 16. századra azonban a pápai közreműködés egyre terhesebbé vált a császári ambíciókkal rendelkezők számára: egyrészt Róma igen messze volt ahhoz, hogy a számos teendő közepette csak úgy elutazzanak oda (főleg, ha az illetőnek több állam vezetésében is részt kellett vennie), ami a korabeli közlekedési viszonyok mellett valóban megerőltető lehetett. Másrészt az a tény, hogy a pápai koronázás teszi császárrá a császárt, azt a látszatot kelthette, hogy az egyházi hatalom felsőbb rendű a világinál. Egyszerűbben: a császár alá van rendelve a pápának. Mivel a császár személyét illetően a döntő szót a választófejedelmi gyűlés mondta ki, a pápa tulajdonképpen pusztán megerősítette a választófejedelmek döntését, felvetődött a kérdés: mi adja a császár legitimitását, a fejedelmek választása vagy a pápai koronázás? Az éppen regnáló császár, I. Miksa (1493–1519) pedig határozottan a választás mellett foglalt állást, amikor 1508-as deklarációjában felvette a választott római császári címet.⁵ Ekkortól fogva a császári cím elnyerése nem a pápai, hanem a németországi koronázáshoz kötődött.

A császárválasztás részletes szabályozására 1356-ban, a IV. Károly (1347–1378) által kiadott Aranybullában került sor. Ebben pontosan megszabták a császárválasztás eljárásának rendjét. A választás joga a választófejedelmeké volt, akiknek számát hétben szabták meg: három egyházi – a mainzi, a trieri és a kölni érsek –, illetve négy világi fejedelem – a cseh király, a szász herceg, a rajna-pfalzi és a

brandenburgi gróf – alkotta a választófejedelmi kollégiumot. Ez a felállás idővel módosult, s a 18. századra a bajor és a hannoveri választó is csatlakozott az előkelő körhöz.⁶ Szintén ez a dokumentum tartalmazta azt a kitételt, hogy a választófejedelmek római királyt választanak, akiből majdan császár lesz. Ez azt jelentette, hogy a választógyűlés alkalmával római királlyá választott személyt meg kellett koronázni ahhoz, hogy császár lehessen. A választás és koronázás között tehát római királyról kell beszélnünk, aki azonban a választás során elfogadott kapitulációval minden császári jogkört megkapott.

Itt kell utalnunk a római király fogalmának másik jelentésére. Szintén a római király elnevezéssel illették ugyanis azt a személyt, akit még a császár életében annak utódjául választottak és koronáztak. Ez a római király semmilyen kormányzati jogkörrel nem rendelkezett,⁷ ám a császár halálakor automatikusan annak helyébe lépett, így elkerülhető volt a birodalmon belüli interregnum. A fogalom két eltérő jelentésére azért is kell felhívni a figyelmet, mert a Wahl und Crönung szövegében mindkét értelemben megjelenik, de a szerző nem határolja el egymástól a kettőt.⁸ A császár utódául választott és koronázott római király személye teremtett továbbá lehetőséget arra, hogy a hangsúlyozottan választott császári méltóság de facto örökletessé válhasson. Ezt a lehetőséget a Habsburg-család is felismerte, és – ha nem is minden esetben, de – többnyire kihasználta. A császár ugyanis „természetesen” beleszóllhatott abba, ki legyen a római király, még akkor is, ha a választófejedelmek döntöttek. A császárok pedig igyekeztek a családon belül kiszemelni utódjukat. Ez a „kiskapu” nagyban – de nem kizárólagosan – hozzájárult ahhoz, hogy a Habsburgok közel háromszáz éven keresztül uralkodjanak a Német Nemzet Szent Római Birodalmában. A sort 1438-ban Albert (1437–1439) nyitotta meg, és 1740-ig minden különösebb zavartól mentesen követték egymást a Habsburgok a trónon (eltekintve egy rövid interregnumtól 1657–58-ban, I. Lipót [1658–1705] trónra lépte előtt).

Az, hogy a német-római császár a világ első méltósága, magától értetődő volt a kortársak számára, az azonban már nem, hogy a címet csak a Habsburg-dinasztia tagjai viselhetik. S a „trónfosztásra” kedvező alkalom nyílt a 18. század közepén. 1740-ben ugyanis elhunyt VI. Károly császár (1711–1740), s nem lévén fia, nem volt rá módja, hogy a család kvázi-öröklését kivívja. A század eleji spanyol örökösödési háború már felhívta a figyelmet a férfiág kihalásának problémájára, s Károly, aki fenyegetve érezte a Habsburgok osztrák ágát is, igyekezett a család nőágán továbbörökíteni országait. Károly törekvése, mely a gyakorlatban a Pragmatica Sanctióban öltött testet, a Habsburgok osztrák, cseh, magyar stb. birtokainak nőági örökösödését és egy kézen tartását tűzte ki célul. A császár politikáját annak szentelte, hogy ezen tervének a saját birtokaiikon belül és nemzetközi szinten is garanciákat szerezzen. A Pragmatica Sanctio köré épített szövetségi rendszer volt VI. Károly életének fő műve. Tökéletes azonban nem lehetett, hiszen nem vonatkozhatott a legbecsesebb titulusra, a német-római császári címre. Károly azt szerette volna, ha utódja legidősebb lányának, Mária Teréziának a férje, Lotharingiai Ferenc lenne a császári trónon, s haláláig úgy tűnt, sikerül elérnie. 1740 októberében, Károly halálakor azonban a hosszasan, kemény diplomáciai munkával építgetett szövetségi rendszer kártyavárként omlott össze, s alig két hónappal Károly halála után már porosz csapatok portyáztak a Habsburgok egyik legértékesebb tartományában, Sziléziában. Kiderült, hogy a nagyhatalmak garanciái nem sokat értek, és a porosz támadást követően újabb problémák tornyosultak az ifjú főhercegnő, Mária Terézia előtt. A Habsburgok régóta nem találták olyan élesen és fenyegetően szemben magukat azzal a

ténnyel, mint akkor, hogy a német-római császári cím választott méltóság, és mint ilyet nem csak a Habsburgok tölthetik be. Jelentkező pedig akadt bőven, s közülük egy veszélyesnek is bizonyult. A bajor uralkodócsalád tagjai, a Wittelsbachok a középkor óta szerették volna megkaparintani a császári trónt, s lévén, hogy a család néhány nagy elődjének ez már sikerült,⁹ makacsul napirenden tartották a kérdést. Az 1726 óta a bajor választófejedelemi székben ülő Károly Albert pedig komoly császári ambícióval rendelkezett, és 1740-ben elérkezettnek látta az időt álma megvalósítására.

Az 1740–1748 között zajló osztrák örökösödési háború eseményeire most nem térünk ki részletesen. Pusztán azt emeljük ki, hogy Károly Albertnek sikerült véghezvinnie tervét, és több mint egyéves huzavona után, 1742 januárjában Frankfurtban császárrá választották (és február elején meg is koronázták annak rendje és módja szerint). Ezért azonban nagy árat fizetett: bábujává vált azoknak az európai hatalmaknak, amelyek a Habsburgok hatalmának csökkentésében érdekeltek voltak (elsősorban Franciaországnak), belháborúba sodorta a birodalmat, s szinte azzal egy időben, hogy megkoronázták, elveszett székvárosa, München. Császársága alatt csupán átmenetileg rendelkezett tényleges hatalommal saját országában. Valójában nem volt se országa, se pénze, se hadserege. Tragikus pályafutásának 1745-ös halála vetett véget, s fia, Miksa József belátta, hogy az apja által választott út nem járható.¹⁰ Ugyanebben az évben (1745) ismét új császára lett a birodalomnak I: Lotharingiai Ferenc (1745–1765) személyében, akivel gyakorlatilag ismét a Habsburgok kerültek a trónra, bár a dinasztia pontos megnevezése ettől kezdve Habsburg-Lotharingiai.

Ezt a rövid kitérőt azért kellett megtennünk, mert a forrás egyes részleteinek értelmezéséhez szükséges volt tisztáznunk bizonyos fogalmakat, melyek a Wahl und Crönungban nincsenek jól meghatározva, ismeretük azonban az elemzéshez nélkülözhetetlen. Fontos volt továbbá érzékeltetni azt, hogy az 1740-es évek közepén valóban sokakat foglalkoztatott a nyomtatványban is tárgyalt kérdés, vagyis hogyan lehetett valakiből Európa első méltósága, azaz német-római császár.

Röpiratba zárt tankönyv

Tartalom és forma

A Wahl und Crönung 1746-ban jelent meg Johann David Jungnicol erfurti nyomdájában. A megjelenés időpontjában már hónapokkal I. Ferenc császár megválasztása és megkoronázása után járunk, így nem számíthatott különösebb újdonságnak, hogy új császára van a Német-római Birodalomnak. A névtelen szerzőnek tehát nem lehetett célja, hogy a nagy eseményről tájékoztatást adjon – megtették ezt még frissiben a különböző sajtótermékek; újságok, rölapok, kalendáriumok. A nyomtatvány tartalma is ezt támasztja alá, hiszen a szövegnek vajmi kevés köze van I. Ferenc megválasztásához és megkoronázásához, s – bár a címben jelentős hangsúly van rajtuk – nem is ezek képezik a fő mondanivalót. Érdemesebb a cím második részére koncentrálnunk, amelyből a császárválasztás pontos, az Aranybullára támaszkodó bemutatására és a koronázási szertartás és lakoma részletes leírására kapunk ígéretet. A szöveg elolvasása után valóban láthatjuk, hogy a nyomtatvány nem konkrétan egy császár (I. Ferenc) megválasztásáról és megkoronázásáról szól, hanem „általában” ismerteti a választási eljárást és a koronázási ceremóniát. A szerző is csupán azt említi néha a fejtegetések után, hogy „mint ez I. Ferenc császár esetében is történt”.

A Wahl und Crönung műfajának meghatározása némi bizonytalanságot okoz. Úgy tűnik ugyanis, hogy a tartalom nincs teljes összhangban a formával. A nyomtatvány kézbe vételekor egyértelműnek látszik, hogy egy kicsit terjedelmesebb (68 oldalas) röpirattal van dolgunk, ezt a feltevést erősíti a számos érdekességet sejtető cím és a párbeszéd forma, mellyel a szöveg indul. A beszélgetés résztvevői Erasmus és George, két régi ismerős, akik véletlenül futnak össze hosszú idő után. Erasmusról, aki Lipcsén keresztül Drezdába tart, csak annyit tudunk meg, hogy gyakran volt „vezetője” magas rangú ifjaknak (Sie haben ja junge Herren von hohen Stande geführet...) ¹¹. A névválasztás és az előbbi félmondat alapján azonban nagy biztonsággal gondolhatjuk, hogy a szerző ezen a fiktív személyen keresztül Rotterdami Erasmust szólaltatja meg. ¹² Útitársa, George egy idősebb, jól menő üzlettel rendelkező kereskedő, aki éppen a Szent Mihály-napi vásárra igyekszik Lipcsébe. A társalgás olyan szokásos fordulatokkal indul, mint például, „mi jót fogunk hallani a lipcsei vásárban?”, majd megbeszélik, hogy az utat együtt teszik meg Lipcséig. Ezek után említi meg Erasmus, hogy Franciaország egyik miniszterének közbenjárásával béketárgyalásokat kezdeményezett Hágában, ¹³ és őszintén reméli, hogy „az újonnan megválasztott római király alatt a békepálmát Németországban hamarosan viszontlátjuk”. ¹⁴ George ekkor értesül róla, hogy ismét van feje a Német-római Birodalomnak. Az is újdonság számára, hogy a választófejedelmek nem német-római császárt, hanem római királyt választottak, és ekkor kéri meg régi barátját – akinek igen tájékozottnak kell lennie a témában –, mesélje el neki, hogyan zajlik le egy ilyen választás és koronázás. Erasmus szívesen vállalkozik a feladatra, már csak azért is, hogy az előttük álló hosszú utazást megrövidítse. ¹⁵ A császárválasztás és -koronázás ismertetésének első fele tényleg párbeszédben zajlik le, George felteszi a megfelelő kérdéseket, melyekre Erasmus kimerítő választ ad.

Már ezen dialógus során is feltűnik a sok lábjegyzet, melyekben Erasmus vagy a német Aranybulla egyes fejezeteire hivatkozik, vagy egy fogalmat magyaráz meg, például mi a Birodalmi Udvari Tanács, az Aranybulla stb. Az első nagyjából húsz oldal után azonban a dialógus megszűnik. A továbbiakban Erasmus monologizál, mintegy tankönyvszerű rendezettséggel mutatva be a császárválasztást és -koronázást. Meg is kéri George-ot, ne nagyon kérdezzen közbe, ha lehet, mert az érthetőség kedvéért jobban szeretné megszakítás nélkül folytatni. ¹⁶ George ettől a perctől fogva gyakorlatilag csak asszisztál Erasmusnak, ritkán kérdez, inkább csak annak ad hangot néha, mennyire lenyűgözik őt ahallottak, és milyen hasznosnak érzi ezeket az információkat a jövőre nézve. Innentől kezdve számozott felsorolásokkal, terjedelmes lábjegyzetekkel és szövegekői megjegyzésekkel (Notamen) találkozunk lépten-nyomon, és a szöveg is inkább egy jogi traktátushoz válik hasonlatossá.

Fontos, hogy a füzethez tartozik egy képi ábrázolás, mely a nyomtatvány 8. oldalán található. Ez a frankfurti városháza előtt lejátszódó ünnepségeket mutatja be (a kép részletesebb elemzésére a dolgozat második felében kerül sor). A képi mellékletre azért is kell felhívni a figyelmet, mert egyrészt hozzájárulhatott, hogy az olvasó könnyebben megérthesse a szöveg egyes részeit, másrészt pedig mert lehetővé tette, hogy esetleg olyanok is érdeklődéssel forduljanak a nyomtatvány felé, akik nem voltak mesterei az olvasásnak. Bár egyetlen kép még nem magyaráz meg mindent, de az olvasni tudók segítségével több emberhez juthat el néhány információ. Ugyanígy egy szélesebb olvasóközönség megcélzását segíthette elő, hogy a szöveg traktátus jellegének ellenére kevésbé bonyolult, mint amennyire egy komoly jogi munka megkívánná. Az Aranybulla nem túlságosan részletező definíciója például pont

elengő ahhoz, hogy olyasvalaki, aki életében először hall erről a dokumentumról, a szövegben elfoglalt jelentőségét megérthesse. Szintén többek számára válik befogadhatóvá a szöveg azáltal, hogy az egyébként latin nyelven elhangzó eskük, imák, áldások is német nyelven szerepelnek.

A közönség megnyerését célzó „fogásokra” szüksége is volt a szerzőnek, hiszen írásának meglehetősen bonyolult témát választott. Bár bizonyára sokakat érdekelt, hogyan választják és koronázzák a német-római császárt, az események körüli komplikált előírásokat azonban a szélesebb közönség számára is „emészthető” formába kellett önteni, ami nem volt könnyű feladat. A témaválasztás kockázatos voltával a szerző is tisztában lehetett, amikor a nyomtatvány végén Erasmus szájába a következő szavakat adta: „Nincs mit megköszönnie [ti. George-nak a részletes beszámolót], örömmre szolgált, hogy így töltöttük el ezt az utazást, és hogy szórakoztathattam Önt; ami azt illeti, hogy írásos beszámolót szeretne erről, majd meglátom, mikor talál egy kiadót, amely nyomtatna Önnek ilyet, főleg olyan részleteset, mint amilyen ez a diskurzus volt”.¹⁷

„Felhasznált irodalom”

„...azonnal lehet olvasni a római császár választásáról és koronázásáról azokban a kalendáriumokban és más nyomtatott híradásokban, melyek körbe szoktak járni, ezek azonban többnyire rövidek, alapjuk nincs, és semmi sincs bennük részletesen kifejtve...”¹⁸ – mondja Erasmus George-nak, amikor utóbbi elcsodálkozik, hogy a római király és császár nem szinonim fogalmak. Erasmus tehát megbízhatatlannak és hiteltelennek tartja azokat a sajtóorgánumokat, amelyek a korban a lehető leggyorsabban tájékoztatták az embereket az olyan fontos eseményekről, mint a német-római császár megválasztása. A gyorsaság, úgy tűnik, időnként a minőség és hitelesség rovására ment, jelen nyomtatvány azonban hangsúlyozottan törekszik arra, hogy megbízható információkkal szolgáljon az olvasó számára. A szándékról már a címből is értesülhettünk, melyben benne foglaltatik, hogy az eseményeket a IV. Károly által kiadott Aranybulla alapján fogják bemutatni a beszélgetés résztvevői. A sajtótermékek megbízhatatlansága feletti méltatlankodás után Erasmus is megígéri, hogy lehetőleg jobb tudása szerint fog felvilágosítást adni a császárválasztás körüli eseményekről és ceremóniákról. Megbízható forrásnak tekinthetjük, hiszen – mint már egyszer említettük – megfordult már igen előkelő körökben, így „nyilván” pontos értesülései lehetnek az eseményekről. Szintén a nyomtatvány hitelességét növeli, hogy a szerző lábjegyzetekkel jelöli meg, hol olvashatunk az Aranybullában az említett részekről, de az abban nem megtalálható forrásokat is megjelöli. Mivel a szövegben elsősorban az Aranybullára találunk utalásokat, a nyomtatvány egyfajta Aranybulla-értelmezésként is felfogható.

Itt kell röviden utalnunk a dokumentum egyik jellegzetességére. A nyomtatvány szerzőjét nem ismerjük ugyan, de biztonsággal állíthatjuk, hogy az illető elmélyült jogi ismeretekkel rendelkezett. Ezt támasztja alá, hogy az Aranybullát mint forrást nemcsak megemlíti, hanem annak fejezeteire és paragrafusaira is pontosan hivatkozik, illetve számos olyan definícióval szolgál, melyekkel egy átlagos műveltségű, ám a jogtudományban járatlan ember nem valószínű, hogy rendelkezne. Példa erre a *primarium precum jus*¹⁹ meghatározása, de ugyanide sorolhatók azok a (jog)történeti adatok és apróságok, amelyeket más császárok koronázásáról megtudhatunk. Van még valami, ami arra enged következtetni, hogy a szerző jártas

volt a jogtudományban. A szöveget kicsit alaposabb vizsgálat alá vetve feltűnik, hogy mind szóhasználatában, mind szemléletében szembetűnő hasonlóságot mutat Christian August Beck²⁰ „államjogi tankönyvével”.²¹ Becket, a Theresianum oktatóját 1755-ben kérte fel a bécsi császári udvar, hogy legyen az ifjú főherceg, a későbbi II. József császár tanára. Az oktatás 1755/6–1760 között zajlott,²² s a főherceg kimerítő jogi képzésben is részesült. A tananyagának része volt a császárválasztás és több olyan téma, mely a Wahl und Crönung lapjain előkerül. Foglalkoztak Beck óráin a császárválasztással és -koronázással (ez utóbbival korántsem olyan részletességgel, mint a Wahl und Crönung), a birodalmi fő- és örökös tisztségekkel, a birodalmi vikáriusokkal – hogy csak néhányat említsünk azok közül, melyekről az elemzendő nyomtatványban is szó esik majd. A szóhasználat és a szemlélet hasonlósága mellett további egyezéseket is megfigyelhetünk. Érdekes, hogy mind a Beck-féle tankönyv, mind a Wahl und Crönung ugyanazokat a hivatkozásokat tartalmazza az Aranybullából az egyes kiemelt részekre vonatkozóan. A császárválasztásra kiküldendő meghívók mintájául például mindkettőben a 18. fejezet 1. § szerepel forrásként. Szintén figyelemre méltó, hogy a választófejedelmek főhivatalainak leírásakor mindketten ugyanolyan sorrendben vonultatják fel a választókat, és gyakran hasonló kérdéseket vetnek fel egy-egy probléma kapcsán. Ezek az egybeesések azonban korántsem igazolják teljes mértékben azt, hogy a nyomtatvány névtelen szerzőjének Becket kellene feltételeznünk. Azért sem, mert különbségek is mutatkoznak. Például a koronázáshoz szükséges ékszerek és ereklyék felsorolása nem egyezik a Wahl und Crönung szövegében és Beck munkájában.²³ A hasonlóság azonban utalhat arra, hogy valamilyen módon közös a forrásuk, hiszen ugyanabban a felfogásban, ugyanazonokon a példákon keresztül szemléltetve tanulták a császárválasztás szabályait és lezajlását. Az egyezések révén Beck könyve alkalmassá válik arra, hogy referenciaként szolgáljon a Wahl und Crönunghoz, másrészt támaszkodhatunk rá, ha ismeretlen szerzőnk nyomtatványának szövegezése és szerkesztése helyenként zavarosnak vagy bonyolultnak mutatkozik.

Erasmus – és személyén keresztül a szerző – két dokumentumot használt fel a szöveg elkészítéséhez. Az egyik a IV. Károly német-római császár által 1356-ban kiadott Aranybulla, melynek alapján a jogi vonatkozású részek készültek. A másik egy 1619-ből származó kézirat. Ez szolgált a koronázási szertartás részletes (imákat, áldásokat stb. szó szerint idéző) leírásának alapjául.

Az Aranybullát a szerző a következőképpen definiálta a nyomtatványban: „Az Aranybulla a Szent Római Birodalom alaptörvénye, melyet IV. Károly 1356-ban a birodalom magas választófejedelmeinek összehívásával Nürnbergben a városházán készíttetett el, hogy általa a birodalmi rendek közötti egyetértést megteremtse, és a Szent Római Birodalom virágzását fenntartsa, és ezeket a törvényeket azért nevezik Aranybullának, mert aranyértékűnek tartott dolgokat erősít meg, és azért is, mert a császári birodalmi jelvény egy aranybullában vagy -kapszulában van ráfűggesztve.”²⁴ A megfogalmazás elég „nagyvonalú” és általános, nem derül ki belőle, hogy azért szolgálhat a diskurzus alapjául, mert a császárválasztás szabályozását tartalmazza. Amit a szerző fontosnak érzett hangsúlyozni róla, az az volt, hogy egyetértést – tehát nyugalmat – teremtsen, és a virágzást, a jólétet biztosítsa. Ez, továbbá az aranyértékűnek tartott dolgok emlegetése rímelt arra a gondolatra, hogy a dokumentum a német-római császárnak, azaz a birodalmi nyugalom és a jólét megteremtőjének trónra kerülését szabályozza. A szöveg Beck meghatározásával egybevetve ugyanakkor pontatlannak tűnik, és nem is egyezik teljesen a kettő tartalma. Becknél

ugyanis szerepel az az adalék is, hogy az Aranybullát két részben adták ki. Az első huszonhárom cikkelyt Nürnbergben, 1356 januárjában bocsátották ki, míg a szöveg második része, a 24–31. fejezet ugyanazon év decemberében, Meztben kelt.

A nyomtatvány hitelességének vizsgálatakor igyekeztünk összevetni a szövegben található lábjegyzeteket az Aranybulla szövegével. Magyarországon a teljes latin nyelvű szöveg egy 19. század végéről származó, a középkori német alkotmánytörténet forrásait tartalmazó kötetben található meg.²⁵ A lábjegyzetek visszakeresésekor azonban rá kellett jönnünk, hogy az összehasonlítás csak részben végezhető el. A szöveg beosztása ugyanis nem egyezik meg teljes mértékben azon példányéval, melyet a Wahl und Crönung szerzője használt a 18. században. A fejezetek (capitulusok) beosztásai fedik ugyan egymást, a paragrafusokéi azonban már nem. Így például a birodalmi helytartókról szóló 5. fejezet a 19. századból származó példányban nincs paragrafusokra tagolva, így a nyomtatvány cap. 5. § 2. jelzetét nem tudjuk megkeresni. A hivatkozott részek azonban a fejezetben megtalálhatók, de paragrafusszám nélkül. Az is megesik, hogy a régi szöveg több paragrafusba sorolta a szöveget, így a cap. 1. § 23. alatt hivatkozott információk megtalálhatóak a szövegben, de más paragrafusban, mivel 23-as nem létezik. Ezen eltérések ellenére azonban a hivatkozásokat pontosnak tekinthetjük.

A másik dokumentum, amelyre a szerző támaszkodik, s amelyből a koronázási szertartás bemutatásához merít igen sokat, egy „*Anmerkungen alles des, was bey einer Kayser-Wahl und Crönung genau inacht genommen werden muß, aus denen Originalien heraus gezogen, welche ein Churfürst in Mayntz in lateinischer Sprache hat, aus derselben ins Deutsche übersetzt und collationiret*”²⁶ című kézirat. A Wahl und Crönung alapján ez a kézirat 1619-ből való, és egy előkelő férfiú készítette, aki az egyik, de közelebből meg nem nevezett választófejedelem követeként volt jelen II. Ferdinánd megkoronázásán, és így részesült abban a szerencsében, hogy szemtanúja lehetett ennek a pazar szertartásnak. Ő volt az, aki – a Wahl und Crönung szerzője szerint – igen gondos munkával a szertartás során elhangzottakat pontosan feljegyezte, majd német nyelvre ültette át. A kéziratról szóló megjegyzésben (Notamen) szerepel az is, hogy ez az előkelő úr pontosan megfigyelte, és annak megfelelően le is írta a birodalmi jelvényeket. Az már nem egyértelmű a szövegből, hogy ezeknek a birodalmi jelvényeknek a Wahl und Crönungban szereplő, valóban aprólékos leírása is ebből a kéziratból származik-e. Mivel a megjegyzés elején a szerző „speciális értesítéseket” emleget, amelyek ebből a kútfőből származnak, nem elképzelhetetlen, hogy a jelvények leírását is innen vette át.

További észrevételek

Végezetül következék nagyon röviden néhány észrevétel a szövegről, melyek a forrás bemutatásában nem kapnak szerepet, a nyomtatvány olvasása és feldolgozása során azonban számos problémát vetettek fel. Talán a szerzőnek a röpirat műfajban való járatlanságára utal, hogy a szövegben nincsen végigvezetve Erasmus és George története. A szöveg elején még egy együtt elköltött ebédről, majd közös utazásról esik szó. A két barát útra is kel, de a szöveg nem mondja, hová indulnak, s azt, hogy a nyomtatvány végére vélhetően Lipcsébe érnek, csak onnan sejtethetjük, hogy Erasmus a nyomtatvány végén azt mondja, öröme szolgált, hogy az utazást ezzel a „beszélgetéssel” töltötték.²⁷ Bár tényleg nagyon részletes az elbeszélés, korántsem tart

olyan hosszan, mint eleinte Erasmus ígéri: az egész Lipcsébe vezető úton, majd még az estébe nyúlóan is.²⁸

A szöveg szerkesztésében is több hibára bukkanhatunk. Itt elsősorban olyan apróságokra gondolunk, mint például a főszöveg és a megjegyzés (Notamen) keveredése,²⁹ a felsorolások számozásának elrontása³⁰ vagy a – szöveg megértése szempontjából lényegtelen – nyomtatási hibák. Előfordul, hogy egy főszövegben feltett kérdésre csak a lábjegyzetben kapunk választ,³¹ a szöveg végén pedig, mikor a Rómer előtt zajló eseményekről van szó, a szerző az ünnepségbe közbeékeli a császári étkezéstről szóló részt.

A nyomtatvány elemzésekor sok fejtörést okozott az „u betű problémája”. A szövegben ugyanis különböző helyeken „u.” rövidítéssel találkozunk. Bizonyos kontextusban egyértelműnek tűnik, hogy az „und”, illetve az „und so weiter” rövidítésére szolgál.³² Más esetekben azonban a rövidítés után hiányzik a mondat befejezése: „...wollest du Ihn lassen würdig seyn zu der ewigen Freude zu gelangen, durch u.”³³ Ebben és a hasonló esetekben láthatóan hiányzik valami a mondat végéről, nem tudni, miért. Elképzelhető, hogy a szerző később még be akart volna toldani bizonyos részleteket, vagy szándékában állt befejezni a mondatot, erre azonban végül valamilyen okból nem került sor.

A Wahl und Crönung tartalmát tekintve három nagyobb egységre bontható (nem számítva a bevezető párbeszédet). Erasmus is három dologról szándékozik hosszabban beszélni: „azon fogok fáradozni, hogy amennyire lehetséges, minden fontos körülményt érintsek, melyet a megürült császári méltóság esetén; egy római király és császár választásánál; annak koronázásánál, majd azt követően szükséges figyelembe kell venni”.³⁴ A dolgozat nem teljesen mértékben követi a nyomtatvány tartalmát: a következő fejezetben lesz szó a császári méltóság megürüléséről (azaz az interregnum időszakáról), a császár megválasztásáról és megkoronázásáról, de a koronázás után, a Rómernél lezajló ünnepségeket külön fejezet tárgyalja majd.

Öfelsége megválasztása és megkoronázása

Interregnum és birodalmi helytartók

A szöveg első nagyobb egysége azzal az eshetőséggel foglalkozik, amikor a német-római császári méltóság megürül. Amennyiben ebben az időpontban van római király (a császár életében utódul választott személy értelemben) a birodalomban, a helyzet egyszerű: a római király automatikusan a császár örökébe lép, és a trón ismét be van töltve. Bonyolódik azonban a helyzet, ha a császár halálkor nincs római király. Ilyenkor jutnak szerephez a birodalmi helytartók, nevezetesen a szász herceg és a pfalzi gróf.³⁵ Mielőtt azonban megismerkednénk az ő szerepükkel, rövid kitérőt teszünk. A röpirat szerzőjének megfogalmazása szerint: „Amint egy római császár elhalálozik, és római király mint a *birodalom állandó vikáriusa* nem áll rendelkezésre (...) a birodalom magas vikáriusai azonnal birodalmi helytartói tisztükbe lépnek” (kiemelés V. M.).³⁶ A szerző rosszul fogalmaz, amikor a római királyt állandó vikáriusként jelöli meg. Kétségtelen, hogy a római király léte éppen az interregnum bekövetkeztét előzte meg, azt az időszakot, amikor a helytartók irányították a birodalmat. Ez azonban nem azért volt lehetséges, mert a római király birodalmi helytartó lett volna. A római király nem volt vikárius, a két fogalmat tévedés ilyen módon azonosítani egymással.

Térjünk vissza a birodalmi helytartókhoz, a pfalzi grófhoz és a szász herceghez! Azt, hogy éppen ez a két személy tölti be ezeket a funkciókat, szintén az Aranybulla határozta meg. A választófejedelmek között is szereplő pfalzi gróf és szász herceg az interregnum idején együttesen gyakorolták a hatalmat, és szintén az Aranybullában megszabott jogkörrel rendelkeztek. A helytartóknak a birodalom egy-egy része felett volt kormányzati jogkörük, az alájuk tartozó terület meghatározása azonban már a 18. században is sok problémát okozott. A nézeteltérések egyik gyökere az volt, hogy a helytartók területeit homályosan írták körül. Így például a szász herceg fennhatósága alá tartoznak azok a területek, „ahol a szász jogokat megtartják”.

Az egyik helytartó tehát a pfalzi gróf volt, választófejedelem, a birodalom főkincstartója.³⁷ A szerző némileg bonyodalmas leírása alapján a következő területek tartoztak az ő fennhatósága alá: a sváb és frank részek; „a Duna mentén egészen a magyar határig, Tirol, Karintia, Krajna, Stájerország, Ausztria, Bajorország; a Rajna folyó Svájtól Hollandiáig, következésképpen a felső- és alsó-rajnai, a sváb, bajor, frank, osztrák, vesztzfáliei és burgundiai kerület”.³⁸ A szász herceg, aki szintén választófejedelem volt és a birodalom főmarsallja is, töltötte be a másik helytartó tiszteit, s akinek területéről már megtudtuk, hogy ott a szász jogot alkalmazták. A szöveg alapján némileg konkrétan ő irányította interregnum idején a felső- és alsó-szász kerületeket, és azokat a részeket, ahol az Aranybulla idején még a szász jog volt érvényben, azóta már viszont nem ezek voltak a hatályos jogszabályok. Ez utóbbi kategóriába tartozott például Mecklenburg, Lüneburg vagy a Braunschweigi Hercegség. A szerző nem megy bele részletesebb felsorolásba, inkább utal azokra az ellentmondásokra, amelyek a területek hovatartozása kapcsán felmerültek.³⁹ A birodalmi helytartói méltóság aktivizálódása némi módosulást jelentett a két választófejedelem titulúrájában is. A választófejedelmi méltóság és az ahhoz kapcsolódó főhivatali tisztség (a szász herceg esetében a birodalmi főmarsall, a pfalzi gróféban pedig birodalmi főkincstartó) mellett ideiglenes jelleggel feltűnt a „Vicarius” cím, bizonytalan területi körvonalakkal. A pfalzi gróféban: a frank jogú területek helytartója, a szász hercegeben: a szász jogú területek helytartója.

A birodalmi helytartók egyik első dolga volt, hogy a Wetzlarban székelő Birodalmi Kamarai Bíróságnak közös jelvényt küldtek, hogy az interregnum idején is működő hatóság el tudja látni feladatait. Azt is megtudjuk, hogy ez volt az egyetlen olyan bíróság, amelynek irányítását a két helytartó közösen látta el. Saját tartományaikban ugyanis önálló helytartói hatalommal (Vicariats-Regiment) rendelkeztek, ami a Titkos és Birodalmi Vikáriusi Kancelláriában (Geheimde und Reichs-Vicariats-Canzley) jelent meg.⁴⁰

A következő sorokból kiderül, milyen előjogaik vannak a helytartóknak hivatali idejük alatt. A jogkör igen széles volt, az egyházi és világi igazgatásra egyaránt kiterjedt. Közéjük tartozott az egyházi javak betöltéséről való intézkedés, amelynek alapjául a *ius primarium precum* és a *ius patronatus*⁴¹ szolgáltak, s amely alapvetően a német-római császárt illette meg. Beszedték továbbá a bérleti díjakat és egyéb jövedelmeket, amelyeket – bizonyos költségek levonása után – a megfelelő időben át kellett engedniük a császárnak, vagy a birodalom szükségleteire kellett fordítaniuk. Voltak bizonyos lehetőségeik a hűbérek adományozása területén, de intézkedéseik a jövőbeni császár jóváhagyásával váltak csak végérvényessé.⁴² A birodalmi helytartói jogok közé tartozott a birodalmi pénz védelme, városi jogok adományozása, a kegyelmi jogkör gyakorlása, bizonyos lehetőség a nemesítésre.

Elrendelhetek moratóriumot, törvénytelen gyermekeket törvényesíthettek, nagykorúsíthattak, és „ha az ügy megkövetelte, más privilégiumokat is adományozhattak”.⁴³

A német-római császár halálakor tehát – ha nem volt római király – a szász és a pfalzi választófejedelem kezébe került az irányítás. Hivatalukba a császár halálakor léptek, és – mint fentebb láthattuk – igen széles és önálló jogkört gyakoroltak a nekik alárendelt, ám meglehetősen bizonytalan körvonalú területeken. Intézkedéseik véglegesítéshez azonban császári (római királyi) jóváhagyás volt szükséges, amelyet egyből meg lehetett szerezni, amikor a választófejedelemi testület az új római király személyében megállapodott, s az elfogadta a választási kapitulációt. Abban a percben, amikor a római király megesküdt a választási kapitulációra, a vikáriusok feladata véget ért, és innen a római király gyakorolta a császári jogköröket.⁴⁴

Istennel a választófejedelmek által – a császárválasztási „eljárás”

Azt már tudjuk, hogy a császárválasztás feladata a választófejedelmekre hárult, az ő döntésük nyomán lehetett valakiből római király, majd császár. A császár személyéről határozni azonban nehéz feladat volt. A kortársak nem tekintették pusztán formalitásnak, ki kerül a császári trónra. Hogy a döntést felelősségteljesen kellett meghozni, mutatja az elemzett szöveg is, hiszen a szerző több esetben hangsúlyozza, hogy a választáson a Szent Római Birodalom jóléte múlik. Ugyanígy, a birodalmi érdeket szem előtt tartva a választófejedelmeknek félre kellett tenniük a választáskor egymással való konfliktusaikat.

A választófejedelmek összehívása a mainzi érsek kötelessége volt. Neki kellett a császár halálhírének megérkezésétől számított egy hónapon belül szétküldeni a választási ceremóniára szóló meghívókat. Ezek formáját szintén az Aranybulla útmutatása szabta meg, bár a 18. században már német nyelvű, a korabeli stílusnak megfelelő szövegezést használtak.⁴⁵ A meghívólevélnek három hónapon belüli időpontra kellett összehívnia a választófejedelmek gyűlését. Előfordulhatott, hogy a mainzi érsek ezen kötelességének mégsem tett eleget, ilyenkor „a magas választófejedelem urak nem kevesebb mint három hónapon belül saját indíttatásukból, hívatlanul, a Sz. R. Birodalom iránti elkötelezettségükből, a fent említett Frankfurt városában összejönnek, és római királyt, jövőendő császárt választanak.”⁴⁶

Ezen a ponton szól a szöveg arról, hogy a választófejedelemség nem személyhez kötődött. George kérdésére, miszerint mi történik akkor, ha valamelyik választófejedelem elhalálozik, hogyan lehet így szavazni, Erasmus elmondja, hogy az elhalálozással nem szűnik meg a választójog, és az örökös nem lehet kizárni a választójogból. Akkor sem, ha még nem vette át hivatalosan a hűbért (Lehn-Folger). Ennek mikéntjét azonban nem fejti ki részletesebben. Említi továbbá azt a lehetőséget, hogy a választófejedelem örökébe lépő utód kiskorú, azaz nem töltötte be az Aranybulla által előírt tizennyolc esztendő. Ilyenkor a gyermek gyámja vagy gondnoka (Vormund) jogosult a választáson érvényes szavazatot leadni. Az, hogy a választófejedelemség dinasztian belül öröklődött, nem jelentette azonban, hogy nem lehetett elveszíteni a státust. Bár a szerző nem foglalkozik ezzel a témával, érdemes utalni rá, hogy – miként Becknél megtalálhatjuk – a birodalmi átokkal sújtott választófejedelem minden jogát, beleértve a választójogot is, elveszíti.⁴⁷ Arra már Beck sem tért ki részletesebben, és itt is csak jelezzük, hogy nem egy alkalommal előfordult, például a harmincéves háború idején, hogy elvették és másnak adták a

választófejedelemséget, sőt 1692-ben Braunschweig-Hannover számára újat is kreáltak.⁴⁸

A szövegből egyértelműen kiderül, hogy a választófejedelmek nem voltak kötelesek személyesen megjelenni Frankfurtban a választáson, hanem maguk helyett követséget küldhettek. Erre minden lehetőségük megvolt, amennyiben egy követségnek nyilvános, a választófejedelem nagypecséttjével megerősített levéllel a teljes, szabad és független szavazás jogát átruházták. Ez persze nem azt jelentette, hogy a küldöttség saját belátása szerint adhatta le szavazatát egyik vagy másik jelöltre, hanem azt, hogy a választáson a meghatalmazásban szereplő jelöltet kellett támogatnia. Erre az iratra azért is szükség volt, mert ha a választófejedelem a választás lebonyolítása előtt elhagyta Frankfurtot, de nem hagyott legitim meghatalmazottat, akkor szavazati jogát nem érvényesíthette, abban az esetben szavát nem vették figyelembe.

A császárválasztás színhelye hagyományosan Frankfurt volt. A tradíción túl így rendelkezett az Aranybulla is. Ettől csak olyan kivételes esetekben lehetett eltérni, ha például háború dúlt, vagy pestis dühöngött a városban és környékén. Máskülönbön a választófejedelmeknek útra kellett kelniük, és Frankfurtba vonulniuk. Az út során védelmükről és ellátásukról azoknak a birodalmi rendeknek kellett gondoskodniuk, amelyeknek a területén átvonultak. Szintén az ő feladatuk volt, hogy a gyakran nagy létszámú kíséret élelmezését biztosítsák. Ezen kötelezettségek alól a választófejedelmek sem bújhattak ki, és mindenkinek, ellentétekre és feszültségekre való tekintet nélkül eleget kellett tennie a szabálynak. A választófejedelmek vagy küldötteik fegyveres kísérete az Aranybulla rendelkezése szerint nem haladhatta meg a 200 lovast, amelyek közül legfeljebb 50 fő lehetett a felfegyverzett lovas. Erasmus értelmezése szerint ezt az előírást azonban nem vették komolyan, és csak arra szolgált, hogy a választófejedelmek a lehető legkevesebb akadályoztatással, minél gyorsabban juthassanak el Frankfurtba.

Bár a városba érkezők létszáma korlátozott volt, a császárválasztásra így is tekintélyesre duzzadt a városban tartózkodók száma. Goethe leírásából⁴⁹ is emlékezhetünk rá, hogy a nagy esemény idején az egész város megbolydult, és hatalmas tömegek sereglettek össze a nem mindennapi látványosságok megtekintésére. Az Aranybulla szerzője azonban előrelátó volt e tekintetben, és kötelezte a frankfurti városi vezetést és polgárságot, hogy a választófejedelmek megérkezésekor esküvel biztosítsák őket arról, hogy minden kellemetlenségtől megóvják őket. Ennek megoldása azért is volt különösen bonyodalmas, mert a fegyveres kíséret mellett számolni kellett egyéb személyekkel, akik Frankfurtban tartózkodhattak. Szolgák, kereskedők és még sokan mások. Szabályozás erre is létezett: az Aranybulla elrendelte, hogy a választás lezajlásának idejére minden olyan személyt, aki nem tartozik a választófejedelmekhez vagy azok küldötteihez, ki kell küldeni a városból (nem a városlakókra gondoltak). Ugyanígy kellett eljárni az éppen a város területén tartózkodó idegen (külföldi) személyekkel, még akkor is, ha rangjuk miatt egyébként megkülönböztetett figyelmet élveztek.

Ezt a szabályt sem mindig tartották be. Maga a nyomtatvány is számos példával támasztja alá, hogy nem lehetett kizavarni a városfalakon kívülre mindazon személyeket, akiknek nem lett volna joguk a városban tartózkodni. I. Lipót megválasztásának napján a választófejedelmi kollégium külön engedélyt adott arra, hogy külföldi hercegek és más személyek is a városban tartózkodhassanak, de nyomban kiadtak egy dekrétumot, miszerint ez nem tekintendő a jövőben általános

gyakorlatnak.⁵⁰ Ettől függetlenül 1690-ben, I. József megválasztásakor sem tiltották ki az idegeneket a városból, George pedig tudni véli – igaz, helytelenül –, hogy 1742-ben, VII. Károly megválasztásakor a francia diplomata, Belle-Isle herceg⁵¹ is a városban tartózkodott, bár még csak választófejedelmi küldött sem volt.⁵² Az idegenek kiküldése Beck szerint is már csak „puszta formalitás” volt, és a választófejedelmi kollégium sokak számára adott felmentést a város elhagyása alól.⁵³

Frankfurt városát a választás napjára valóban elzárták mindenki elől, aki a városon kívül tartózkodott. A választás előestéjén a városkaput bezárták, a kulcsot pedig egy börszerénybe helyezték. Az erszényt másnap a választófejedelmek a Szent Barnabás-templomba⁵⁴ vitték, oda, ahol a császárválasztás lezajlott. „Egy olyan fontos munka, melyen az egész Szent Római Birodalom jóléte múlik, megköveteli Isten segítségét és áldását, s hogyan is eshet ez leginkább ránk, mint az ima által”⁵⁵ – így hát a választási ceremónia imával kezdődött, s így rendelte ezt az Aranybulla is. Ezután a választófejedelmek esküt tettek arra, hogy a megfelelő módon fogják megválasztani a római királyt. Az eskütétel rangsorrendben történt, először az egyházi, majd a világi fejedelmek következtek. A sort a mainzi érsek nyitotta meg, aki az eskü szövegét János evangéliuma előtt, kezét a mellkasára helyezve mondta el, őt követte a trieri, majd a kölni érsek. A világi választófejedelmek ugyanazt formulát mondták, de úgy, hogy közben kezükkel megérintették az oltárnál lévő evangéliumot. A világi méltóságok a következő sorrendben tették le az esküt: először a cseh király, őt követte a bajor választó, majd a pfalzi, a szász, a brandenburgi, végül pedig a hannoveri fejedelem.⁵⁶

A nem túl hosszú esküformulából érdemes közelebről megnézni néhány mozzanatot. Az egyik az a már többször hangoztatott dolog, hogy a választófejedelmek nem császárt, hanem római királyt választanak.⁵⁷ Azt is említettük már, hogy a választófejedelmi „munkát” igen felelősségteljes és fontos feladatnak tekintették, hiszen a döntésben a Szent Római Birodalom jólétének zálogát látták. S hogy maguk a résztvevők is tudatában legyenek választásuk súlyának, az esküben is megerősítették, hogy elővigyázatosan és legjobb tudásuknak megfelelően fognak eljárni. Ehhez kapcsolódik egy harmadik, az eskü szövegében is előforduló kitétel. A választófejedelmek ugyanis ígéretet tesznek arra, hogy szavazatukat „minden elkötelezettség, ajándék, adomány vagy ígéret, vagy bármi legyen is a neve [ti. a befolyásolás módjának]”⁵⁸ nélkül fogják leadni. Az eskü ezen részletét tekinthetjük puszta formalitásnak, hiszen ha fontosnak is tartották saját feladatukat a választók, egyáltalán nem volt jellemző rájuk a pártatlanság, és a szemük előtt gyakran saját érdekeik lebegtek, nem annyira a birodalom jólétének nemes eszméje. Elég csak arra gondolnunk, hogy a korszak elején a későbbi V. Károly császár a Fuggerek komoly anyagi támogatásával tudta biztosítani a császárválasztás sikerét, és a későbbiekben is gyakran egyengették a választás rögzös útját több-kevesebb (de inkább több) pénzzel vagy adománnyal. Beck munkájából tudjuk továbbá, hogy amikor Braunschweig-Hannover választófejedelmi státust kapott I. Lipóttól, az újdonsült fejedelem kötelezte magát, hogy szavazatát mindig az elsőszülött osztrák főhercegre fogja adni.⁵⁹ A példákat még hosszán sorolhatnánk, de talán a fentiekkel sikerült érzékeltetni, hogy mennyire volt alkalmanként megfontolt, szabad és minden nyomástól mentes a választófejedelmek döntése. Mindenesetre az eskütétel megtörténtét jegyzők rögzítették.

Az eskütétel után a választófejedelmek kancellárjaik, tanácsosaik, valamint a jegyzők kíséretében a Szent Barnabás-templom kápolnájába mentek át, ahol a

választási aktusra sor került. Maga a Szent Római Birodalom jólétét meghatározó esemény azonban még mindig nem kezdődhetett el. Miután a fent említett személyek mind a kápolnába vonultak, a birodalmi marsall⁶⁰ a helyiség ajtaját kulcsra zárta, s így is hagyták egészen addig, amíg a jövődő császár személyében meg nem állapodtak. Szerzőnk egy megjegyzés erejéig kitér arra is, hogy IV. Károly a császár személyéről szóló, a végtelenségig elhúzódó procedúrák megelőzése érdekében az Aranybullába foglaltatta, hogy amennyiben a választófejedelmek a fent bemutatott eskü letételétől számított harminc napon belül nem nevezik meg az új római királyt, kenyéren és vízen kell, hogy éljenek, s a várost egészen addig nem hagyhatják el, míg a választást be nem fejezik.⁶¹

Az ajtó bezárása után a választófejedelmi kollégium feje, a mainzi érsek megkérdezte, tud-e valaki bármilyen okot arra, hogy a választást ne lehessen lebonyolítani.⁶² Majd elővette az addigra már megfogalmazott választási kapitulációt, és mindenki kézfogással megerősített esküt tesz (Händgelöbniß, de a szövegből nem világos, mire vonatkozik pontosan a kézfogás) arra, hogy a kapitulációt elfogadja, ha netán őt választanák meg római királlyá, akkor is megtartja, annak megfelelően viselkedik, végül megígérik, hogy a többségi szavazás elvén fognak eljárni.⁶³ Az újabb eskü: a jelen lévő nótáriusok jegyzőkönyvbe foglalták, majd mindenki kivonult a kápolnából, csak a választófejedelmek maradtak benn, és végre megkezdődhetett az érdemi munka.

Szerzőnk szűkszavúan nyilatkozik arról, mi történik ilyenkor a kápolnában. Azt írja, ekkor rögtön megkezdődik a választás, s a mainzi érsek sorban szólítja a választókat, hogy adják le a szavazatukat. Elsőnek ezúttal a trieri érsek szavaz, őt követi a kölni érsek, majd a cseh, a bajor, a pfalzi, a szász, a brandenburgi, végül a hannoveri választó. Utolsónak a mainzi érsek adja le a voksát. A szerző még két dolgot tart fontosnak kiemelni a választási aktsussal kapcsolatban. Egyrészt azt, hogy a szavazás általában szóban történik, de semmiképpen sem teheti meg egy választófejedelem sem, hogy írásban küldi el, kit szeretne a császári székben látni. A másik pedig az, hogy a választófejedelmek vagy egyhangúan állapodnak meg a római király személyében, vagy ha nincs teljes összhang, a többség álláspontját fogadják el. A „többség dönt” elv azonban csak akkor működik, ha legfeljebb két lehetséges jelölt közül kell választani. Expressis verbis nem szerepel ugyan a szövegben ez a kitétel, az viszont igen, hogy „ha a választófejedelem urak három vagy több pártra szakadnak, és egy személyre több szavazat is esik, akkor ezt a választást érvénytelennek tekintik”.⁶⁴ Nem szól azonban arról a fáma, hogy ilyen esetben hogyan lehet a jelöltek közül dönteni, miként lehetne például a pályázók számát csökkenteni. Az Aranybulla lehetőséget nyújt arra, hogy az a választófejedelem, akire adott esetben több szavazat érkezik, megválasztását saját szavazatával is elősegítse.⁶⁵

Ha a választófejedelmek döntésre jutottak, a mainzi érsek ismét behívja a jegyzőket, és a tanácsosok és kancellárok tanúsága mellett közli, kire esett a választásuk. A választás lezajlását írásba foglalják, s a választófejedelmek vagy küldötteik az iratot jelvényeikkel megerősítik. Az örömteli eseményt – hogy újra van feje a Szent Római Birodalomnak – ekkor nyilvánosságra hozzák háromszoros vivát és harangszó mellett, miközben száz ágyú háromszor díszsortüzet ad le.⁶⁶

A legfelemelőbb pillanat – a koronázási szertartás

A választás elemzése után a Wahl und Crönung meglehetősen terjengősen, néha már-már bosszantó részletességgel mutatja be a koronázási szertartást. Ez talán érthető, ha arra gondolunk, hogy a ceremóniák ezen részéről keveseknek lehetett értesülése. Ugyanakkor a kor alapvetően vallásos embere bizonyára örömet lelte a részletes leírásban, a felemelő imák, áldások és látványos szertartások olvasásában. Mint már korábban említettük, a szerző egy 1619-es kézirat alapján írta meg a koronázási részt, az imákat és áldásokat – melyek a mainzi érsek szájából hangzottak el eredetileg latin nyelven – ebből átvéve, német nyelven illesztette a szövegbe. A leírás valóban nagyon hosszadalmas, bonyolult és részletes. A leginkább bemutatathónak akkor tűnik, ha esetenként a szöveg szigorú folyamától eltérve néhány fő szempontból vizsgáljuk meg a forrás ezen részletét. Így lesz az egyik alfejezet tárgya a koronázáshoz szükséges kellékek, jelvények, ereklyék stb. bemutatása, a másodiké pedig a koronázási mise szerkezetének vázolása. Végül az imák, áldások és a birodalmi jelvények átadásakor elhangzó szövegek elemzésével megpróbáljuk felvázolni, milyen császárideált közvetít az olvasónak a Wahl und Crönung.

A császárkoronázás szertartása legalább olyan összetett folyamat volt, mint korábban a választás. A helyszínre nézve létezett ugyan előírás, ám mint az a Wahl und Crönung soraiából is hamarosan kiderül, ezt általában nem tartották be. Az Aranybulla rendelkezése szerint ugyanis Aachenben kellett volna a szertartást megejteni, kivéve ha valamilyen fontos ok miatt más helyszín bizonyul megfelelőbbnek.⁶⁷ Általában kellett is lennie valamilyen fontos oknak, hiszen a szabálytól igen régóta eltértek. Így I. Ferenc esetében is, akinek koronázására – a választáshoz hasonlóan – Frankfurtban került sor. Kevésbé hangsúlyos a szövegben, de mindenképp érdemes megemlíteni, hogy a koronázásra nem a választás napján került sor, hanem pár héttel később. Példánknál maradván I. Ferenc 1745. szeptember 13-i megválasztása után a koronázási ceremóniára majdnem egy hónappal később, 1745. október 4-én került sor.⁶⁸

A ceremóniához elengedhetetlen kellékek, koronák, kardok és különböző ruhadarabok három városból érkeztek a koronázás színhelyére – természetesen népes küldöttség és díszes külsőségek közepette. Közülük tizennégyet⁶⁹ Nürnberg városa, négyet pedig Aachen őrzött. A Wahl und Crönung szerint Nürnberg kitüntetett szerepét az indokolta, hogy ott tartották a koronázás utáni első birodalmi gyűlést, Aachenét pedig az, hogy az első koronázásra ott került sor.⁷⁰ A harmadik hely, ahonnan a relikviák érkeztek, Bécs volt, ahol a kifejezetten a Habsburg-házhoz kötődő ékszerek voltak. Lássuk, milyen tárgyak érkeztek hát a koronázó városba!⁷¹

Nürnberg listáján szerepel a legtöbb, összesen tizennégy tétel. Az első három Nagy Károly ereklyéje: koronája, gyűrűje és hosszú kardja. A hagyomány szerint a kardot Károlynak egy angyal hozta, és markolatán a „Krisztus győzedelmeskedik” (Christus triumphat) felirat található.⁷² Még egy kard érkezett Nürnbergből, Mauritius⁷³ kardja, melynek markolatára pedig az volt vésvé: „Krisztus kormányoz”(Christus gubernat). Szintén innen hozták a koronázásra a birodalmi jogart és a birodalmi almát is. Itt találjuk továbbá a pluvialét,⁷⁴ a dalmatikát,⁷⁵ az albát⁷⁶ és a stólát. Érkezett még Nürnbergből egy régi harisnya, egy pár szandál, kesztyű és a ruhadarabok rögzítésére szolgáló öv (cingulum). Aachenből a fentiekhez képest jóval kevesebb, mindössze négy darab koronázási ékszert kellett a koronázó városba vinni. Értékük azonban legalább olyan becses volt, és régiségüket tekintve sem múlták alul

az eddig hallottakat. A listán elsőként szerepelt Nagy Károly császár újabb kardja, melyet a nyomtatvány inkább szablyának nevez. Hoztak hozzá megfelelő akasztókat is, melyek hasonlatosak voltak azokhoz, amelyeket a török szablyákhoz készítettek. Drágakövekkel kirakott aranydobozban vitték a ceremónia színhelyére Szent István⁷⁷ ereklyéit. Végül, de nem utolsósorban Aachen városa küldött egy igen régi evangéliumot is. Mint már említettük, Bécsből is érkeztek ékszerek és relikviák, amelyek kifejezetten Habsburg-ékszerek voltak, és valamilyen módon az ő koronázásaihoz kapcsolódtak. Ez esetben összesen öt tétellel kell számolnunk: a „házi korona”, egy arany pluviálé, egy újabb stóla és az első Habsburg-császár, Rudolf⁷⁸ cipői és kesztyűi. A végelszámolásnál összesen (mindhárom városból) tehát huszonhárom ékszert, ruhadarabot, kardot stb. lehet megszámlálni. Ezeknek a koronázás napjára hiánytalanul meg kellett érkezniük a koronázó városba, hogy el lehessen kezdeni a szertartást. Nem mindegyiknek volt azonban egyforma jelentőségű funkciója a ceremónia során: a Wahl und Crönung leírása alapján, míg bizonyos ékszerek (kard, korona, birodalmi alma stb.) szorosan kapcsolódtak a szertartás egyes mozzanataihoz, másoknak, mint például Szent István ereklyéinek pusztán a jelenléte volt lényeges.

A koronázási előkészületek között kell megemlíteni, hogy a koronázás napjára a templomot is megfelelő módon elő kellett készíteni. Különböző székeket és állványokat kellett felállítani nemcsak a koronázandó császár számára, hanem külön a szertartáson részt vevő választófejedelmek, hölgyek, magas állású személyek, valamint a külföldi követek részére. Ezeket az állványokat és székeket a leendő császár saját kárpitosai vonták be különböző értékes drapériákkal. Új oltár is készült a nagy alkalomra, továbbá új pohárszék-asztal is, melyekről azon érseknek kellett gondoskodni, amelyik a koronázást és felszentelést végezte.⁷⁹

A következőkben a koronázási szertartás eseményeit tárgyaljuk. Már felhívtuk rá a figyelmet, hogy ez a ceremónia nem szükségszerűen Frankfurtban és a mainzi érsek vezényletével zajlott le, mivel azonban a Wahl und Crönung (bár említi a lehetséges eltéréseket) alapvetően ezt az esetet mutatja be, így az alábbiakban ezen eshetőséget vesszük alapul.

A templom előkészítése és a koronázási ékszerek megérkezése után a kitűzött napon megkezdődhetett a koronázási szertartás, melynek során a választófejedelmek által római királlyá emelt személy fejére felkerült a korona, s így a Szent Római Birodalom legitim uralkodója lett. A ceremóniára a Szent Barnabás-templomban került sor, ahová először az egyházi választófejedelmek, a püspökök és prelátusok érkeztek meg kora reggel. Aachen és Nürnberg követei a koronázási jelvényekkel nyolc óraker indultak meg a templom felé, népes kísérettel. Elöl nyolc lakáj vonult párokban, majd a küldöttek jegyzői és trombitásai. Utánuk a küldöttek, a koronaörök és a birodalmi ékszerek örei, majd a városi tanácsosok. Ezután jöttek azok a hatlovas kocsik, melyek a jelvényeket vitték. Oldalukon négy „koronalovag” (Cron Cavallier) haladt, továbbá hat császári darabont és még hat testőr is kísérte őket.⁸⁰ A menet végén számos konflis érkezett, s bár a Wahl und Crönung nem említi, mi volt a funkciójuk, bizonyára a szertartáson részt vevőket szállították.

A választófejedelmek és küldöttek harangszóra indultak a császári udvar táborába, ahol a római király csatlakozott hozzájuk. A menet a Szent Barnabás-templomba vonult, közben a leendő császár feje fölé a városi tanács tíz tisztviselője tartott baldachint. Miután a templomhoz értek, a mainzi érsek egy rövid imát mondott, majd a résztvevők bevonultak a templomba. A két „segédkező érsek”⁸¹ zeneszó

közben a római királyt a felszentelő oltárhoz vezette, a mainzi érsek elé, ahol egy térdeplőpárnára ereszkedett. Az oltár melletti asztalon már ott sorakoztak a birodalmi jelvények.

A mise úgy indult, mint a háromkirályok ünnepén, ugyanazzal az imával, s hasonlóan következtek a mise egyes részei. A litániát a résztvevők térdelve hallgatták végig, majd a mainzi érsek felemelkedett, és hat kérdést intézett a római királyhoz. Először azt kérdezte, megmarad-e a katolikus hitnél és megőrzi-e azt, másodsorra azt, hűséges „gyámja” (Vormund) és védelmezője lesz-e az egyháznak és szolgálóinak. A harmadik kérdés: akarja-e a birodalmat elődei igazságosságával kormányozni és erősen védelmezni; a negyedik: akarja-e a királyság igazságosságát és a császárság jóságát, melyeket jogtalan módon leromboltak, visszaállítani, megtartani, a királyság és császárság hasznára használni. Ötödszörré azt kérdezte, igazságos bírāja lesz-e szegénynek és gazdagnak, jámbor védelmezője az özvegyeknek és árváknak, végül azt, elismeri-e a római pápát.⁸² A leendő császár mindegyik kérdésre érthető igennel válaszolt, majd az oltárhoz közelebb vonult, és feleleteit esküvel is megerősítette. Ekkor a felszentelést végző érsek a körülállókhoz fordult, és azt kérdezte tőlük: „Akarjátok magatokat egy ilyen fejedelemnek és uralkodónak alávetni, a királyságát erősíteni, hűségét és hitét megtartani, és parancsának engedelmeskedni (...)?”⁸³ A körülállók „természetesen” igennel válaszoltak.

Két terjedelmes ima után következett a szent olajjal való felkenés. Az olajat az érsek először öfelsége fejére kente fel kereszt alakban, majd következtek a vállak, a nyak, a mellkas, a jobb kar, aztán az alkar. Minden testrész beolajozásakor az érsek a következő szavakat mondta: „Királlyá kenlek fel a szent olajjal, az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében!”⁸⁴ Végül szent olajjal kenték be a római király jobb tenyerét, „ahogyan királyokat és prófétákat kentek fel, és ahogy Sámuel Dávidot felkente...”⁸⁵ A felkent császárt a sekrestyébe vezették, ahol felvette az albát, a stólát, a harisnyát és a szandálokat, majd visszatért az oltárhoz, ahol az érsek három áldást mondott el a császár felett.

Ezután kapta meg a császár a birodalmi jelvényeket. Először felövezték a karddal. A kard jelképezte az erőt, mellyel a császár a gyengéket megvédelmezte, és a birodalom, valamint a kereszténység ellenségeit legyőzte. A következő jelvény Nagy Károly gyűrűje volt, melynek emlékeztetnie kellett a császárt arra, hogy a koronázás napján az igaz hittel megpecsételték,⁸⁶ és kötelessége a keresztény hit terjesztése és megtartása. Ekkor hozták elő a méltányosságot és erényt jelképező jogart és birodalmi almát. Előbbit a császár jobb, utóbbit pedig bal kezébe helyezték. Végül a felszentelést végző érsek az oltárról felemelte a koronát, majd a trieri és a kölni érsekkel együtt a császár fejére helyezte. Közben elmondta, hogy a korona egyrészt a császári dicsőséget és bátorságot szimbolizálja, ugyanakkor elnyerésével az uralkodó is részese lett az egyházi lelki szolgálatának. Kötelessége a jövőben megvédelmezni Krisztus egyházát, illetve az Isten által neki adományozott országot is. A császár a felövezés, a birodalmi jelvények átvétele és a koronázás után esküt tett arra, hogy az egyház törvényeit és igazságát megtartja, a neki alávetett népnek hasznára lesz, igyekezni fog a birodalom törvényei szerint uralkodni. Megígérte továbbá, hogy az őket megillető tisztelettel fog bánni a birodalom főpapjaival, rendjeivel és hűbéreseivel.⁸⁷

Az immár megkoronázott német-római császárt a jelenlévők (választófejedelmek, küldöttek, egyházi és világi fejedelmek) egy oldalt felállított állványhoz kísérték. Ennek tetején helyezkedett el a császári trón, amely Nagy Károly aacheni trónusához volt hasonló. A császár a mainzi érsek szavainak kíséretében

foglalta el az öt megillető helyet: „Foglald el és tartsd meg a királyi széket (Königliche Stelle), melyet nem az öröklés jogán vagy atyai utódlás révén szereztél, hanem a Német Birodalom választófejedeleinek szavazatai, különösen azonban a mindenható Isten rendelése, és az összes püspökök és Isten más lovagjainak átruházása által.”⁸⁸

Ekkor felhangzott a Te Deum laudamus; trombitaszó, dobpergés, a harangok zúgása, az ágyúk és muskétások lövései hirdették az új császár megkoronázását. A templomban eközben a császár fogadta a választófejedelemek köszöntését, majd Nagy Károly kardjával lovaggá ütött néhányakat.

A császárideál

A koronázási ceremónia leírásakor általában csak utaltunk az egyes mozzanatokat összekötő imákra és áldásokra. Ezek ugyanis igen hosszúak, és nem lenne értelme mindegyik tartalmát leírni ott, ahol a szertartás során éppen szerepel. A bennük foglaltak felsorolása nem lenne más, mint a nyomtatvány lemásolása. Ráadásul számos elem újra és újra előfordul az egyes imákban, így a folyamatos ismételtetés unalmassá és követhetlenné válhatna. Célravezetőbbnek tűnik inkább az imákra és áldásokra mint egységre tekinteni, és tartalmuk szolgálai visszamondása helyett megvizsgálni, vajon milyen császárideál körvonalazódik belőlük. A szövegekből kiderül, milyennek is kellett volna lennie egy császárnak, milyen elvárásoknak kellett volna megfelelnie (milyen elvárások teljesítésére tett ígéretet). A kép természetesen – és hangsúlyozottan – idealizált, már csak azért is, mert a megfogalmazott elvárások (könyörület, igazságos, védelmezze a hitet stb.) meglehetősen általánosak. Arról nem is beszélve, hogy később, a gyakorlatban mit tudtak vagy akartak megtartani a császárok a koronázáson tett esküikből. Ennek ellenére talán nem felesleges rövid leltárt készíteni azokról az erényekről, melyek megvalósítását a császártól „várták”.⁸⁹

Nem meglepő, katolikus szertartásról és méltóságról lévén szó, hogy Isten kitéüntetett szerepet kap a ceremónia során. Az áldásokban egyrészt „természetesen” dicsőítik őt, másrészt jelentős szerepet kap a császárválasztásban. Érdekes kérdés, hogy a misén elhangzó szövegek alapján pontosan miként is kerül a császár a birodalom élére. Amikor elfoglalta a trónt, a felszentelő érsek nyomatékosan emlékeztette arra, hogy trónját nem örökjogon szerezte, hanem a Német-római Birodalom választófejedelemi választották meg, de különösen Isten rendelése által került oda. (Az egyháziak közreműködését külön hangsúlyozta.) Hogy a trónt a császár végső soron Istennek köszönhette, nem egy alkalommal előjön az áldások szövegében. Isten az, aki méltónak találta „N. N.”-t⁹⁰ arra, hogy a trónra/királyrá emelje, hogy a nép fölé helyezze. Őt kéri, hogy áldásával és adományaival támogassa az új császárt, hogy szabadítsa meg minden kellemetlenségtől. A szövegben előfordulnak biblikus utalások, elsősorban a Bibliában szereplő királyokkal kapcsolatban. A szertartás során kéri Isten, hogy segítse a császárt, ahogy segítette annak idején Mózes, Józsuát, Gedeont és Sámuelet; áldja meg, ahogy Ábrahámmal tette; segítsen, hogy Mózes igyekezetével, Józsuá bátorságával, Dávid alázatával és Salamon bölcsességével rendelkezessen; hogy támogatásával jogarát oly magasra emelhesse, mint Dávid – és még folytathatnánk a sort. Isten támogatása és áldása elengedhetetlen a sikeres uralkodáshoz, és ő az, akinek révén a császár végül az örök boldogsághoz eljuthat. Abból, hogy Isten emelte a trónra, bizonyos „kötelezettségek” is következnek a császárra nézve. Tisztelnie kell a klérust, és meg kell védenie

Krisztus egyházát az ellenségeitől, Isten hűséges szolgájának kell lennie, igyekeznie kell a keresztény hit terjesztésében és megtartásában.

A császári méltóság együtt járt bizonyos bírói hatalommal, így érthető, hogy a legtöbbet hangoztatott erény, mellyel egy császárnak rendelkeznie kell, az igazságosság. Ez a kritérium az áldások szinte mindegyikében megtalálható különböző kontextusban. Igazságosan kell ítélnie szegények és gazdagok felett, uralkodnia a nép felett, szeretnie kell az igazságosságot, hiszen ennek kell eltöltenie a világot, s ha annak szellemében uralkodik, akkor juthat el az örök boldogsághoz.

A császári képhez szorosan hozzátartozott a bátor és erős katona eszménye. A császár a legbátrabb az uralkodók között, „Józsua bátorságával” kell rendelkeznie. Neki kell megvédelmeznie a hazát (Vaterland) és az egyházat is a hitetlenektől. Erőre van szüksége, hogy legyőzhesse a barátságtalan és nem keresztény népeket, hogy ellenségei felett diadalmaskodhasson, a gonoszokat megfélemlíthesse. Ebben ismét Isten siet a segítségére, aki nemcsak isteni fegyverekkel támogatja őt, de védőpajzsot is borít a császár és országa fölé.

A császárnak nemcsak a legbátrabbnak kell lennie az uralkodók között, de mindegyikük előtt tekintéllyel is kell rendelkeznie. A szertartás során imádkoznak azért, hogy a császári udvart fenségesség és dicsőség hassa át, a császár személye pedig úgy ragyogjon, mint a „legvilágosabb fény”, mint a legmagasabban levő csillag.

Szintén jelentős szerepet kap az image-ban a császár „béketeremtő” feladata. Említettük már, hogy a szerző is azért örül kiváltképpen az új császárnak, mert úgy véli, most már végre béke fog honolni a birodalomban. Az áldások és imák is hangsúlyozzák, hogy (miután a bátor katona legyőzte ellenfeleit) a császár trónra léptével a békesség időszaka köszönt az országra. Ez a békesség azonban nemcsak a külső ellenfelekkel folytatott harc (sikeres) lezárását jelenti, hanem egyfajta belső biztonságot is. Az imák azért is szólnak, hogy a császár által kormányzott birodalomban legyen bőven gabona, bor és olaj, gyümölcsök is gazdagon, s uralkodása a bőség korszakát jelentse. Igényként fogalmazódik meg a társadalmi nyugalom: a császárnak számos nép felett kell uralkodnia, ami nem egyszerű feladat. Ha azonban dolgát – Isten segedelmével – jól végzi, mindenekelőtt igazságosan bánik velük, akkor a népek készségesen alávetik magukat uralmának, szeretni fogják, jóllehet félni is.

A császárképhez hozzátartoztak a hagyományos keresztényi erények, melyekben öfelségének elől kell járnia, példát kell mutatnia. Ide sorolhatóak az alázatosság, a könyörületesség és a méltányosság. Ez utóbbinak szimbóluma a jogar, melynek átvételekor a felszentelő érsek szavai arra szólítják fel az új császárt, hogy a jámboroknak jót tenni, a tévelygőknek utat mutatni, az elesetteknek kezet nyújtani igyekezzen.

Parádé és lakoma a Römernél

A ceremóniák a koronázással még nem fejeződtek be, s a számos ima és áldás emelkedett hangulata után az újdonsült császár kivonult a templomból, hogy megmutassa magát az összesereglett tömegnek. Ezután következett a császárválasztás és -koronázás talán leglátványosabb, de a frankfurti lakosság által minden bizonnyal legjobban várt fejezete. Az új császár díszes ruháiban, a szintén ünnepi díszben pompázó választófejedelmek és más méltóságok kíséretében, zeneszó mellett a Römer Platzra vonult, a városházához, ahol még néhány látványos ceremóniában kellett részt vennie, hogy aztán megkezdődhessen az ünnepi lakoma.

A császár, aki időközben levette a szandálokat és a dalmatikát, népes kíséretével – amennyiben a koronázásra Frankfurtban került sor – a Römer Platzra indult. Ezen a hatalmas téren állt a frankfurti városháza, a Römer, ahonnan az új császár az utolsó ceremóniákat szemlélte. A menet elején az udvarnép vonult, őket követték a császári és választófejedelmi zenészek, trombitások és dobosok, akik felváltva muzsikáltak. Utánuk következtek az ünnepségen megjelent világi fejedelmek, majd a császári heroldok, örökös marsallak érkeztek. Ezután jött a trieri érsek, majd a választófejedelmek, illetve azoknak követei az ékszerekkel, a birodalmi örökös marsall, utána a szász választófejedelem. És csak ekkor következett az új német-római császár, akinek feje fölé ismét a frankfurti városi tanácsosok tartottak baldachint. A menet végén jött a két másik egyházi választó, a mainzi és a kölni érsek, őket követték a birodalom további egyházi fejedelmei.⁹¹ A felvonulók számára a templomtól a térig vezető úton egy díszes drapériákkal bevont „hidat” (Brücke) készítettek, mely a leírás szerint a Römerhez érve a magasba emelkedett, így a vonulók bejuthattak rajta a városházába. A Römerhez érkező császárt a muskétások díszsörtüze üdvözölte.

Kicsit zavaró és a szöveg alapján nehezen értelmezhető elem a leírásban a magasba emelkedő híd. A sorok alapján nem világos, mi is pontosan ez, és hogyan kötik össze vele a templomot a városházával. A kérdések megfajtásához alaposan szemügyre kell vennünk a nyomtatvány elején található képi ábrázolást, mely a leírást némileg megvilágítja. A 8. oldalon található ábrázolás a képalírás szerint⁹² a Römer Platzon lejátszódó jelenetet mutatja, ahol sor került arra, hogy a választófejedelmek – illetve inkább helyetteseik – főhivatalukat gyakorolják (ezt lejjebb tárgyaljuk). A meglehetősen leegyszerűsített ábrán szemben látható a városháza, melynek központi ablaka előtt egy erkélyen áll öfelsége, az éppen megválasztott német-római császár. Ez nagyjából egyemeletnyi magasságban látható, s a központi ablak mellett jobbról is és balról is két-két további ablak található. Az épületet szemből nézve (tehát a képre pillantó szemszögből) a jobb oldaliakban más személyek állnak és szemlélik a téren zajló eseményeket. Bal oldalon csak a császárhoz közelebb található ablakban álldogál valaki, a távolabbi pedig nem is igazán ablak, inkább egy szárnyak nélküli ajtóhoz hasonló bejárat. Ennek aljához van odaerősítve a drapériával lefedett „híd”, amely az utcáról emelkedik fel az emeletnyi magasságban levő ablakhoz. Maga a „híd” pedig egy pallóra emlékeztet, melynek végeit a téren, illetve az ablak aljához rögzítették. A szöveg szerint ezen jut fel a császár az épületbe, melynek erkélyéről a parádét nézi.

A mellékelt ábrázolásból azonban még csak azt sikerült megfajteni, hogy ez a szerkezet az utcáról a Römer ablakához emelkedik, hogy a menet tagjai – illetve akiknek közülük kell – ezen keresztül jussanak be a városháza épületébe. A „híd” viszont a templomtól ér egészen a Römerig, ami még mindig különösnek tűnik, és erre vonatkozóan már a kép sem segít. A továbbiakban érdemes egy korábbi koronázásról fennmaradt metszethez fordulni. Habsburg Mátyást 1612-ben szintén Frankfurtban koronázták császárrá, és erről az eseményről fennmaradt egy olyan kép is, melyen a Römerhez vonuló menet látható a választófejedelmekkel és a baldachin alatt haladó császárral.⁹³ Közelebről szemlélve felfedezhetjük a képen a „hidat”. Ez gyakorlatilag a két helyszín között épített, a talajszint fölé emelt „műút”, s az ábrázolásról még a bevonáshoz használt drapériák redői is jól kivehetők.

Egy-két gondolatot fűznénk még hozzá a híd problematikájához. Az illusztrációk segítségével talán már könnyebben elképzelhető, mit jelentett ez a szerkezet, az azonban továbbra is különösnek tűnik, hogy az új császárt egy ilyen

alkalmilag tákoltt pallón juttatná fel a Rómerbe, nagyjából egyemeletnyi magasságba. Azért is meglepő ez, mert a Rómernek gyönyörű lépcsősora volt díszes korlátokkal, melyet „Kaisertreppének”, azaz Császárlépcsőnek is neveztek. Igyekeztünk tehát olyan ábrázolásokat, leírásokat segítségül hívni, melyek a Rómernél lezajló ünnepeket mutatják be. Az eddig fellelt képek között – egyikük éppen I. Ferenc 1745-ös koronázása alkalmával készült – nem volt olyan, amely a Wahl und Crönunghoz hasonlóan a Rómer emeletére felívelő pallót ábrázolna. Goethe, aki a későbbi II. József császár római királlyá koronázásán vett részt 1764 áprilisában Frankfurtban, beszámol arról a „hídszerűen ívelő”, vörös-sárga-fehér posztóval bevont útról, mely a székesegyháztól a városházáig tartott,⁹⁴ de a megérkező menet a Császárlépcsőn jutott fel a Rómerbe, ahonnan a téren játszódjó jelenetet végignézték. „Nem sokáig néztem ezt a féktelen túlekedést [ti. ahogy az emberek a téren az útról lebontott posztóért verednek], hanem elhagytam magas megfigyelőhelyemet, és mindenféle folyosókon, melléklépcsőkön át lesiettem a Császárlépcsőhöz, amelyen a távolból megcsodált fényes, előkelő tömegnek fel kellett vonulnia. (...) és így a háromszor forduló lépcsőn minden oldalról s végül közvetlen közelből láthattam őket.”⁹⁵ A fentieket figyelembe véve nem teljesen világos, miért írta a Wahl und Crönung szerzője, hogy a templomból érkező menet ezen a magasba emelkedő „hídon” jut a Rómerbe, nem tudni, honnan származott ezen értesülése.

Ekkor került sor arra, hogy a világi választófejedelmek az évszázados szokásnak megfelelően szimbolikusan gyakorolják választófejedelmi címükhöz kapcsolódó főhivatalukat.⁹⁶ Illetve a választófejedelmek – ahogy a szerző is megjegyzi – igen ritkán gyakorolták személyesen ezeket a tradicionális funkciókat, bevett szokás szerint helyetteseik, az örökös főméltóságok tettek eleget ennek a kötelezettségnek. Ha maguk a fejedelmek ebben a parádében nem is vettek részt, kétségtelenül ez jelentette a leglátványosabb, a Frankfurtban tartózkodók számára legélvezetesebb epizódot. A Wahl und Crönung az ünnepség részletes leírása előtt számba veszi még egyszer a világi választókat, hogy ki melyik főhivatalt (Ertz-Amt) töltötte be, ki volt az őt helyettesítő örökös tisztségviselő (Erb-Ämter), és milyen szerepe volt a városháza előtti ceremóniában. Tekintsünk végig röviden ezen a felsoroláson!⁹⁷

A szerző először a cseh királyt és helyettesét, Limburg grófját emlegette. A birodalom főpohárnokaként feladata az volt, hogy ő adja az első korty italt a császárnak. A díszes kehelybe, melyet az új uralkodónak átnyújtott, vízzel kevert bort töltöttek.⁹⁸ Szintén egyik fő- vagy örökös hivatalnokától kapta meg az első falat ételt az új császár. Ez egy szelet volt annak az ökrnek a húsából, melyet időközben a Rómer előtt felállított „alkalmi sütdőben” kezdtek elkészíteni. A császár a szelet húst a birodalmi főtétekfogótól, a bajor választófejedelemtől vehette át, akit Waldburd-Ziel grófja helyettesített. A birodalmi főmarsall tisztsége a szász hercegé volt, akinek helyettesítését a pappenheimi gróf látta el. A főmarsall volt az a személy, aki a nyilvános szereplések alkalmával a kardot hordozta öfelsége előtt. A brandenburgi választó a birodalmi főkamrás tisztét viselte, akinek egy vízzel teli tálal és törülközőt kellett a császárhoz vinnie. Természetesen neki is volt helyettese az einsenheimi gróf személyében. Az összesereglett tömeg feltehetően leginkább a pfalzi választót, illetve helyettesét, Sinzendorf grófját várta nagy lelkesedéssel. Ő volt ugyanis a birodalom főkincstartója, koronázásokkor feladata pedig az volt, hogy pénzerméket szórjon a nép közé. Hátralenne még a braunschweig-hannoveri választó, aki azonban főhivatalok tekintetében „kakuktktojásnak” számít. A nyomtatvány szerzője is elmondja, hogy ő lehetne a birodalmi főzászlósúr. Választófejedelmi méltósága azonban még annyira új

volt, hogy akkor még nem született megállapodás arra nézve, hogy mi is lenne az ő feladata a koronázás utáni ceremóniában, mint ahogy azt sem határozták meg meg, ki legyen az őt helyettesítő örökös méltóságot viselő személy.

Ezután szól a Wahl und Crönung a városháza előtt lejátszódó látványos jelenetről. Ennek bemutatása előtt jelezniük kell, hogy a leírás nem teljes. A szerző ugyanis – miután többször is elbeszélte a választófejedelmek tradicionális feladatait – bizonyára véletlenül kifelejtette a cseh választót, a főpohárnokot, akinek egy kupában italt kellett vinnie a császárnak. A Römer előtti ünnepséget a szász herceg, a birodalmi főmarsall nyitotta meg: lovával a térre korábban odahordott nagy kupac zabba ugratott, ezüstedénnyel merített belőle, szimbolikusan gondoskodva a császári istállók ellátásáról. Ezután a bajor választófejedelelem, a főetekfogó léptetett a bódéhoz, melyben az ökör sült. Vágott egy darabot a húsból, majd egy ezüsttálba helyezte, és visszaindult a Römerbe, hogy őfelsége asztalához vigye.⁹⁹ Harmadikként a brandenburgi választó következett, aki a téren felállított asztalhoz lovagolt, elvett onnan egy ezüst kézmosó tálat, egy kancsót és egy törülközőt, majd a szökőkúthoz lovagolt (nem a kétféjű sas alakúhoz), vizet merített belőle, majd visszament a Römerbe. Ezután érkezett az örökös kincstartó, aki arany- és ezüstérméket dobált a nép közé. Ezt a színjátékot a császár a Römer ablakából nézte végig az egyházi választófejedelmek társaságában. Miután teljesítették feladataikat, a főhivatalnokok bevonultak a Römerbe, ahol a császárral közös étkezésen vettek részt.

S hogy mi történt ezután a Römer előtt? A Wahl und Crönung szerzője megemlíti, hogy a téren sült ökröt, a zabot, a szökőkútból folyó bort és a templomtól a Römerig tartó hídról leszedett drapériát szabad prédául hagyták a népnek. Így az ünnepség után a téren gyakorlatilag fejtelenség uralkodott. Goethe a következőket írja erről: „...és most újabb áldozat következett a csöcselék oltárán: mert a nép ilyen alkalmakkor szívesebben rabolja az ajándékot, semhogy nyugodtan és hálással elfogadja. (...) Ezúttal azonban a szerencsétlenségeket elkerülendő, amennyire csak lehetett, rendes mértéket tartottak. Azért persze ezúttal is megestek a régi gonosz tréfák, hogy mihelyt valaki felpakolt egy zsák zabot, a másik lyukat vágott belé, s más efféle kópéság. A sült ökörért azonban ezúttal is, mint máskor, komoly harcot vívtak. (...) Az efféle ünnepség rendszerint veszélyes és ijesztő mozzanattal végződik; így most is valóban félelmetes látvány volt, mikor magát a deszkából rótt konyhát bocsátották közpredául. A tetőn abban a pillanatban nyüzsögtek az emberek, noha senki se tudta, hogyan jutottak oda fel; kitépték és lehajították a deszkákat, s a távolból igazán azt kellett hinni, minden szál deszka agyoncsap egy-két ostromlót. (...) Érzékenyebb idegzetűek elfödtek szemüket, s mindenki súlyos szerencsétlenségre volt elkészülve...”¹⁰⁰

Eközben a Römerben a császár és a választófejedelmek részvételével megkezdődött a lakoma. Az étkezésen a választófejedelmek csak személyesen jelenhettek meg. Ha küldöttséggel képviseltették magukat a koronázáson, akkor a küldötteknek külön szobában terítettek, nem ehetek a császárral együtt. Ez volt az egyetlen olyan helyzet, melyben nem tölthették be megbízójuk feladatát. Az Aranybulla előírása szerint a császár egyedül evett az asztalánál, mely hat lábbal magasabb volt a választófejedelmi asztaloknál. A választófejedelmeknek is saját asztalaik voltak, melyekhez külön-külön tálaltak nekik. Az ülésrend is kötött volt. Erre vonatkozóan a szöveg nagyon bonyolultan fogalmaz, de nagyjából a következő ülésrend bontható ki belőle: a császár jobb oldalán ült a trieri és a mainzi érsek, a cseh, a szász, majd a pfalzi választó, a bal oldalon pedig a kölni érsek, a bajor, a

brandenburgi és a braunschweig-hannoveri fejedelem.¹⁰¹ Az étkezést csak akkor lehetett megkezdeni, amikor már mindegyik választófejedelem teljesítette főhivatalnoki feladatait. Akik előbb végeztek, asztaluk mellett állva várták be a többieket. Az asztali áldást a három egyházi választó mondta el, s ezután kerülhetett sor a bőséges lakomára. Az ebéd után a választófejedelmek a császár elé járultak, hogy köszöntsék új uralkodójukat. A ceremónia végeztével a császárt visszakísérték a lakosztályába, aki ott elkészönt tőlük, és visszatérhettek saját szobáikba. Ezzel zárult tehát a mozgalmas nap, ezzel zárult a Wahl und Crönung is.

Térjünk még vissza röviden a korábban már részben bemutatott képre! Mint korábban már láthattuk, a Wahl und Crönung szövegének jól megfelel, még ha úgy is tűnik, hogy a gyakorlattól eltéréseket mutat. Az illusztráció nagy biztonsággal külön e nyomtatvány számára készült, és a Römer előtt zajló eseményekre koncentrált. A szövegben megtalálható minden lényeges mozzanat leolvasható a képről: középen áll a császár az erkélyen, ami alatt a díszlövéseket leadó muskétások vonulnak el. A kép bal szélén látható egy nagyméretű bódé, amelyben éppen süll a hatalmas ökör, hogy a császár az első falatot megkaphassa belőle. A kép alján követik egymást a világi választófejedelmek, illetve helyetteseik. Az egyes személyeket elég nehéz megkülönböztetni egymástól, az ábrázolásokból nem lehet tisztán kivenni, ki melyik főtisztséget gyakorolja. Kivéve talán a pfalzi választót, a főkincstartót, aki lován ülve, a nyeregtáskájából érmeket dobál a nép közé. Az emberek buzgón szedegetik a földre hulló érmeket, egyesek térdélve, mások már hason fekvé igyekeznek minél többet megkaparintani az adományból. Láthatunk továbbá a téren két szökőkutat. Az egyikén semmilyen jellegzetes vonás nem figyelhető meg, a másik alakja azonban a Habsburg kétféjű sasé, fején koronával. A madár egyik lábában a birodalmi almát tartja, a másikban pedig két hosszúkás alakú tárgyat. Bár a képen nem teljesen jól látható, de az egyik a birodalmi jogar, a másik pedig vélhetően az egyik, koronázásnál is használt kard. A sas két oldalára egy-egy dézsát helyeztek, amelyek felfogták a madár csőrein kiömlő vörös és fehér bort.¹⁰²

Az illusztráción nemcsak a már korábban emlegetett híd okozhat feltűnést. A képet alaposabban vizsgálva úgy tűnik, hogy a rajzoló nem fektetett különösebb hangsúlyt bizonyos részletekre, talán mert maga sosem járt Frankfurtban. Más ábrázolásokkal összevetve a rajzot, jól látható, hogy az eredeti tér sokkal tágasabb, mint ezt a Wahl und Crönung melléklete sugallja. Ami azonban tényleg szemet szúr, az maga a városháza, ahonnan a császár az ünnepeket nézi. Ennek alakja ugyanis még csak nem is hasonlít arra az épületre, amely egykor a Römeren állt. Bár a második világháború teljesen tönkretette az eredeti épületet,¹⁰³ tudjuk, hogy tetejének igen jellegzetes, lefelé lépcsőzetes alakja volt. Ez a sajátosság mindenütt, a 18. századi ábrázolásokon is egyértelműen kiviláglik. A nyomtatványba került képen ez azonban sehol sem látszik, mint ahogyan az sem, hogy a városháza mellett még további épületek is voltak. Úgy tűnik tehát, hogy a rajzoló nem törődött igazán a részletekkel. Ennek ellenére a kép nagyon hasznos tartozéka a Wahl und Crönungnak. Egyrészt azért, mert a szöveget teljes mértékben illusztrálja, az abban leírt események nyomon követhetők a kép mozzanatain keresztül. Másrészt azért, mert az ábrázolás segítséget nyújthatott a szöveg értelmezésében azok számára is, akik kevésbé tudtak olvasni.

„Isten, aki azon hatalmások szívét a kezekben tartod, hozd azon vitatkozó magas főknek a lelkét olyan harmóniába, hogy a vágyott békét mihamarabb a mi szeretett Németországunkban lássuk, minden ország a régóta áhított nyugalmat és biztonságot elnyerhesse...”¹⁰⁴ – mondja végszavában, s egyben a Wahl und Crönung befejezésekképpen Erasmus. 1745. október 4. óta volt tehát császára a Német Nemzet Szent Római Birodalmának I. Lotharingiai Ferenc István személyében. Neki kellett gondosodnia Németország jólétéről, boldogulásáról, tőle várták, hogy elhozza a békepálmát a birodalomba. Az új császár személyéhez fűzött remények azonban nem igazolódtak be rögtön, s még bő három esztendőt kellett várni, hogy a régóta húzódozó háború végére befejeződjék.¹⁰⁵

Jegyzetek

¹ Das Tagebuch Kaiser Karl's VII. aus der Zeit der österreichischen Erbfolgskriegs. Hrsg.: Heigel, Karl Theodor. München, 1883, 52.

² Schindling, Anton–Ziegler, Walter (Hrsg.): Die Kaiser der Neuzeit 1519–1918: Heiliges Römisches Reich, Österreich. Deutschland. München, 1990. 26.

³ Uo. 26.

⁴ Goethe, Johann Wolfgang: Életemből: Költészet és valóság. Budapest, 1982. 161.

⁵ Lásd I. Miksa 1508. február 8-i nyilatkozata. Erklärung König Maximilians üben die Annahme des Titels ohne päpstliche Krönung. www.rechtsgeschichte.jku.at.

⁶ Bajorország a harmincéves háború alatt lett választófejedelemiség. Braunschweig-Hannover pedig I. Lipót emelte választófejedelemiséggé 1692-ben. Ez utóbbit a birodalmi rendek 1708-ban erősítették meg méltóságában. A 19. század elejére a választófejedelmek száma tízre emelkedett.

⁷ A római király a választási kapitulációban esküt tett arra, hogy amíg a császár él, nem avatkozik bele kormányzati ügyekbe. Ettől el lehetett térni, amennyiben a császár valamilyen feladatot a római királyra átruházott, vagy ha császár például betegsége miatt nem volt képes feladatait ellátni. Recht und Verfassung in der Zeit Maria Theresias. Hrsg.: Conrad, Hermann. Köln und Opladen, 1964. 476. (Továbbiakban: Recht und Verfassung.)

⁸ A Wahl und Crönungban a cím szerint Lotharingiai Ferenc megválasztásáról és megkoronázásáról van szó. Őt elődje, VII. Károly életében – teljesen érthetően – nem választották meg római királynak (azaz utódnak), így az ő esetében mindig arról a római királyról van szó, amelyiket a választófejedelmek választanak, hogy császár legyen belőle. A szövegben egyszer kerül elő a római királynak a császár életében utódnak választott és koronázott személy jelentése, a birodalmi helytartók kapcsán (lásd alább, az „Interregnum és birodalmi helytartók” című részt), de a szerző nem jelzi a szövegben, hogy itt a fogalmat nem a korábbi értelemben használja.

⁹ Bajor Lajos (1314–1347), Pfalzi Ruprecht (1400–1410). Utóbbi esetében elmaradt a római koronázás. így de jure sosem lett belőle császár.

¹⁰ (III.) Miksa József bajor választó az 1745. április 22-én kötött füsseni békében többek között lemondott a Wittelsbachok osztrák örökségére támasztott igényéről, elismerte a Pragmatica Sanctiót és ígéretet tett, mely szerint Lotharingiai Ferencre fog szavazni a császárválasztáson.

¹¹ Wahl und Crönung. 4.

¹² Rotterdami Erasmus (1469–1536) humanista gondolkodó, akinek 1516-ban jelent meg a későbbi V. Károly császárnak (ur. 1519–1556) ajánlva a „Keresztény fejedelem neveltetése” (Institutio Principis Christiani saluberrimis referta praeceptis) című munkája.

¹³ Itt emlékeztetünk rá, hogy a fiktív párbeszéd időpontjában (1745. szeptember vége) még zajlik az osztrák örökösödési háború. A háborúban Franciaország is részt vállalt, kezdetben Károly Albert bajor választó, a későbbi VII. Károly császár szövetségeseiként. Franciaország szerette volna, ha a Habsburgok hatalmát sikerül meggyengíteni, ezért támogatta velük szemben a bajor igényeket. VII. Károly halálának időpontjára azonban az erőviszonyok megváltoztak, és a császár elhunytá után béketárgyalások kezdődtek francia részről. A tárgyalások 1745 őszén, de főleg 1746-ban vettek lendületet. A békekezdeményezések egyike lehetett ez a miniszteri indítvány, amelyről Erasmus szavaiból értesülünk. A szöveg említi ugyan, hogy a kezdeményezés Hágában zajlott, erre a konkrét helyszínre való utalást azonban a szakirodalomban eddig nem találtam.

¹⁴ Wahl und Crönung, 4.

¹⁵ „*Kan ich Ihnen hiemit die Reise verkürzen, werde ich mir ein Plaisir daraus machen.*” Wahl und Crönung. 4.

¹⁶ „*Welches sich ihnen alles (...) deutlicher machen wird, wobey ich mir aber zum Voraus bedingen muß, daß ich bey dieser Erzehlung des Wahlgeschäfttes ohne Unterbrechen fortfahren kan.*” Wahl und Crönung. 21.

¹⁷ Wahl und Crönung. 68.

¹⁸ Wahl und Crönung. 4–5.

¹⁹ A primarium precum jus a császár azon előjoga, hogy a trónra lépése után elsőként megürülő egyházi méltóság betöltésére javasolhat valakit. (Wahl und Crönung. 9. vö. *Schröder-von Künnsberg*: Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte. Berlin und Leipzig, 1932. 570.)

²⁰ Christian August Beck (1720–1784) protestáns polgári családból származott, Jénában és Lipcsében tanult jogot. Később katolizált és császári szolgálatba lépett. 1748–1754 között a bécsi Theresianumon oktatott köz- és feudális jogot. A császári udvar Johann Joseph Khevenhüller-Metsch tanácsára kérte fel 1755-ben, hogy legyen József főherceg oktatója. Az oktatás lezárulta után Beck továbbra is császári szolgálatban maradt. Életére és munkásságára bővebben lásd Recht und Verfassung, 10–17.

²¹ Azért az idézőjel, mert nem a szó szoros értelmében vett tankönyvről van szó, hanem azokról az anyagokról, melyek alapján Beck az óráit tartotta. A keletkezéstörténetre és a kiadásra részletesebben lásd Recht und Verfassung. 1–25.

²² Recht und Verfassung. 11.

²³ Wahl und Crönung. 27–31. vö. Recht und Verfassung. 445.

²⁴ Wahl und Crönung. 13. lábjegyzet.

²⁵ *Ausgewählte Urkunden zur Erläuterung der Verfassungsgeschichte Deutschlands im Mittelalter.* Hrsg.: *Altmann, Wilhelm–Bernheim, Ernst.* Berlin, 1891. 39–67.

²⁶ Wahl und Crönung, 56–57. Notamen.

²⁷ Wahl und Crönung. 68.

²⁸ Wahl und Crönung. 5.

²⁹ Az 57–58. oldalon található, George szavai után következő Notamen, melyben a koronázás leírásához használt kéziratról (lásd fentebb!) esik szó, úgy ér véget, mintha végig Erasmus beszélt volna, de a főszöveg és a Notamen közötti váltást csak a betűméret jelzi, Erasmus nevének feltüntetése nem.

³⁰ A 27. oldalon a Nürnbergből érkező koronázási ékszerek felsorolásánál két darab hatos sorszámu tárgy szerepel, az 59. oldalon a Römerhez tartó menet sorrendjében pedig a negyedik elem után rögtön a hatodik következik.

³¹ George megkérdezi Erasmustól, mi az a már annyiszor emlegetett Aranybulla, de a szerző csak a lábjegyzetben ad magyarázatot, a főszövegben nem. Wahl und Crönung. 13.

³² Rövidítés jelölésére példák: „...*Königs von Jerusalem u. Groß-Hertzogs von Toascanan...*” (Wahl und Crönung. 1.): „...*Hertzog zu Sachsen [und so weiter] ...*” (Wahl und Crönung. 11.)

³³ Wahl und Crönung. 46.

³⁴ Wahl und Crönung. 5.

³⁵ Beck ír részletesebben arról a vitáról, amely a pfalzi és a bajor választó között bontakozott ki a birodalmi vikáriusságot illetően a 17. században, és a 18. században is megoldatlan volt. A harmincéves háborúban, amikor a pfalzi választó jogai Bajorországra szálltak, a birodalmi helytartói státus is a bajor választóhoz került. Miután a vesztfáliai béke után Pfalz új választófejedelemséget kapott, visszakövetelte a birodalmi helytartói címet is, melyet azonban Bajorország nem akart visszaadni. A felek között 1724-ben létrejött megállapodás szerint a pfalzi és bajor választó a birodalmi vikáriusi jogokat közösen gyakorolták, ám ezen megoldás nem volt működőképes, mint azt az 1740-es években tapasztalták. A Beck által említett utolsó megoldási javaslat az volt, hogy a két választó felváltva töltsék be a vikáriusi hivatalt. Recht und Verfassung, 471–472.

³⁶ „*Sobald ein Römischer Kayser mit Tode abgeheth und kein Römischer König, als beständiger Vicarius des Reichs vorhanden (...), die hohen Vicarii des Reichs aber treten alsobald das Reichs Vicariat an.*” Wahl und Crönung. 5–6. (Kiemelés V. M.)

³⁷ A választófejedelmek töltötték be a legfontosabb birodalmi főhivatalokat, melyek részletes bemutatására később kerül sor. Most csak azt emeljük ki, hogy a Wahl und Crönung a birodalmi vikáriusokról szóló részben egy alkalommal rosszul adja meg a pfalzi választó által betöltött főhivatalt. A 6. oldalon ugyanis helytelenül a főtekefogói (*Ertz-Tuchseß*) tisztséget tulajdonítja neki, a 11. oldalon azonban már helyesen a főkinestartóé (*Ertz-Schatzmeister*). A keveredésre azonban van logikus magyarázat: kezdetben valóban a pfalzi gróf viselte a főtekefogói tiszteletet, amikor azonban a harmincéves háborúban elvesztette választófejedelemségét, a főhivataltól is meg kellett válnia, mely a választófejedelemséggel együtt Bajorországgá lett. A vesztfáliai béke után Pfalz számára új választófejedelemséget kreáltak, és 1652-ben a főkinestartói címet kapta meg, és ezt a főhivatalt gyakorolta a későbbiekben egy rövid időszakról eltekintve

a spanyol örökösödési háború idején. (Csak említésszinten utalunk rá, hogy a főkinestartóságot ekkor Braunschweig-Hannover kapta meg, és ebből a cseréből még számos vita adódott. A koronázásokon azonban a főkinestartói tisztet mindig a pfalzi gróf töltötte be.) *Recht und Verfassung*, 464–465.

³⁸ *Wahl und Crönung*, 6. A szövegben említett kerületek a Német-római Birodalom területi-politikai egységei. Az elsőket, összesen hat darabot 1500-ban, I. Miksa uralkodása alatt hozták létre, de a beosztás ekkor még nem vonatkozott az örökös tartományokra és a választófejedelemségekre. 1512-ben azonban már ez utóbbiakra is kiterjesztették a kerületi rendszert, és összesen tízet alakítottak ki: a frank, bajor, sváb, felső-rajnai, alsó-rajnai-vesztfáliai, alsó-szász, felső-szász, rajnai választói, osztrák, burgund.

³⁹ *Wahl und Crönung*, 6.

⁴⁰ *Wahl und Crönung*, 9. A *Geheinde- und Reichs-Vicariats-Cantzley* intézményét ebben a formában csak a *Wahl und Crönung* említi. Becknél ez a megnevezés nem szerepel.

⁴¹ Főkegyúri jog.

⁴² *Wahl und Crönung*, 10.

⁴³ *Wahl und Crönung*, 10. Azt nem mondja meg a szöveg, hogy melyek ezek a kivételes esetek, és ezekben milyen jogok adományozására nyílt volna lehetőség a helytartóknak.

⁴⁴ A *Wahl und Crönung* szövege pontatlanul fogalmaz a vikáriusok feladatának megszűnésével kapcsolatban. A 10. oldalon azt találjuk, hogy a vikáriusok addig töltik be tisztüket, „bis ein Römischer König oder Kayser wiederum erwählt werden, und dieser sich des Reichs angenommen, nicht aber bis zu dessen Crönung-Tage” (amíg római királyt vagy császárt nem választanak ismét, és ez át nem veszi a birodalmat, de nem a koronázás napjáig). Pontatlan egyrészt azért, mert mint tudjuk, a választófejedelmek mindig római királyt választanak és sosem császárt (ebben a szöveg önmagának is ellentmond, hiszen korábban saját maga hangsúlyozta ezt a tényt). Másrészt azért, mert nem mondja meg, hogy a birodalom átvétele a választási kapituláció aláírását jelenti. Ez azért fontos, mert a választási kapituláció elfogadása nem feltétlenül esett egybe a római király megválasztásának napjával. Becktől tudjuk, hogy amennyiben a római királlyá választott személyt csak követével képviseltette magát a választógyűlésen (aki helyette elfogadta a választási kapitulációt), akkor még a koronázás előtt személyesen meg kellett esküdnie a választási kapitulációra. Amíg erre az aktusra nem került sor, addig a vikáriusok tisztsége fennállt, jöllehet már volt római királya a birodalomnak. *Recht und Verfassung*, 475.

⁴⁵ A *Wahl und Crönung* és Beck is ugyanúgy az 1. cap. 18. § alatt adja meg a meghívólevél hivatalos formuláját.

⁴⁶ *Wahl und Crönung*, 14. Beck tankönyve említi meg azt a lehetőséget, hogy ha a meghívók kiküldésének idejében a mainzi érseki szék nincs betöltve, a trieri érsek küldi szét az értesítéseket. Emellett vagylagosan szerepel a fent említett változat, azaz amikor a fejedelmek önszántukból ülnek össze. Az azonban Beck előadásából sem derült ki, mikor kell a trieri érseknek intézkednie, és mikor a maguknak a választófejedelmeknek.

⁴⁷ *Recht und Verfassung*, 436.

⁴⁸ Lásd a birodalmi vikáriusokról szóló részt!

⁴⁹ Johann Wolfgang Goethe személyesen is jelen volt 1764-ben Frankfurtban, amikor a későbbi II. Józsefet római királlyá választották és koronázták. A fontos eseményről szemléletes beszámolót írt *Életemből: Költészet és valóság* című munkájában. A leírást a későbbiekben is jól használhatjuk a Römernél tartott ünnepség bemutatásánál (lásd lejjebb: *Parádé és lakoma a Römernél* című fejezet).

⁵⁰ *Wahl und Crönung*, 19.

⁵¹ Charles Louis August Fouquet, duc de Belle-Isle (1684–1761) francia marsall, diplomata; fontos szerepet játszott abban, hogy Franciaország 1736-ban megszerezte Lotaringiát. Az osztrák örökösödési háború kezdetén Károly Albert bajor választó igényeit támogatta a Habsburgokkal szemben. 1756–1761 között Franciaország hadügyminisztere.

⁵² George téved Belle-Isle frankfurti tartózkodását illetően, ugyanis 1742-ben őt is kiküldték a városból, és csak egy külvárosi bérelt házban tudott megszállni, aminek a frankfurtiak igencsak örültek. *Heigel*: *Der Oesterreichische Erbfolgekrieg und die Kaiserwahl Karls VII. Nördlingen, 1877*, 251.

⁵³ *Recht und Verfassung*, 441.

⁵⁴ A templomot a 9. században építették, eredetileg a Megváltóhoz címezve. 1239-ben nevezték át Szent Barnabás apostol tiszteletére. Szent Barnabás életéről keveset tudunk, valószínűleg az örmények közt halt mártírhalált, amikor élve megnyűzták, majd lefejezték. Ereklýéit először a Lipari-szigetekre, majd Rómába szállították. Egy helyen találtak utalást arra, hogy a 10. század óta a dombban őrzik Szent Barnabás koponyáját. (www.katolikus.hu/szentek/0824.html, 2004. 03. 21.)

⁵⁵ *Wahl und Crönung*, 20–21.

⁵⁶ *Wahl und Crönung*, 22.

⁵⁷ Ebben az esetben a római király általunk elsőként említett értelemben veendő. Lásd *A császár és birodalma* című fejezetet!

⁵⁸ Wahl und Crönung. 22.

⁵⁹ Ez volt az ún. Pactum Unionis perpetuae. Recht und Verfassung. 435.

⁶⁰ A szász választó, az ő főhivatala volt a birodalmi marsalli tiszti. A fő- és örökös hivatalokra alább visszatérünk.

⁶¹ Wahl und Crönung. 23.

⁶² A szöveg nem feltételezi, hogy bárkinek is tudomása lenne a választást lebonyolítását kizáró okról. Legalábbis nem foglalkozik ezzel az eshetőséggel, így nem tudjuk azt sem, mi történik, ha valaki megvétőzza az eljárást. Azt is érdekes lenne megvizsgálni, milyen okok jöhetnének szóba a választás elnapolására.

⁶³ Wahl und Crönung. 23.

⁶⁴ Wahl und Crönung. 25, Notamen.

⁶⁵ Wahl und Crönung. 25, Notamen.

⁶⁶ Wahl und Crönung. 25.

⁶⁷ Wahl und Crönung. 27, lábjegyzet. A szerző rögtön példákat is hoz az eltérésre. Lásd ou.

⁶⁸ *Schindling-Ziegler*: i. m. 236.

⁶⁹ A szövegben az utolsó darab sorszáma csak tizenhárom, mivel korábban elrontották a sorszámozást. Így két hatos sorszámú tárgy szerepel (a birodalmi alma és a pluvialé), de összesen tizennégy tárgy érkezett Nürnbergből. (Wahl und Crönung. 28–29.)

⁷⁰ 800-ban Nagy Károlyéra.

⁷¹ A szerző igen részletesen írja le az egyes koronázási ékszereket és ruhadarabokat. Aprólékosan értesülünk a tárgyak formájáról, színéről, méretéről, súlyáról, különlegességeikről. Ezeket a leírásokat – bár kétségtelenül szemléletesek, és a laikus számára nagyon hasznosak – csak ott használtam fel, ahol szükségesnek találtam.

⁷² Wahl und Crönung. 28, „b” lábjegyzet.

⁷³ Szent Mauritius az i. sz. 3. században egy római légió tagjaként halt mártírhálalt a Rajna vidékén.

⁷⁴ Császári palást.

⁷⁵ A diakónusokéhoz hasonló felsőruházat.

⁷⁶ Miseing: fehér köpeny, mely egészen a cipőig leért, és a miseruha alatt szokták viselni.

⁷⁷ Szent István vértanú, az első keresztény, aki mártírhálalt halt a hitéért.

⁷⁸ I. Habsburg Rudolf (1273–1291).

⁷⁹ Wahl und Crönung. 32.

⁸⁰ Wahl und Crönung. 33.

⁸¹ A császárrá koronázást a nyomtatványban a mainzi érsek végezte, őt nevezte a Wahl und Crönung „Herr Consecrator”-nak. A másik két egyházi választó, a trieri és a kölni érsek is segédkeztek a szertartásnál, őket nevezte a szerző „Herren Aßistenten”-nek.

⁸² Wahl und Crönung. 39–40.

⁸³ Wahl und Crönung. 41.

⁸⁴ Wahl und Crönung. 43.

⁸⁵ Wahl und Crönung. 43.

⁸⁶ „...mit dem wahren Glauben versiegelt sey...” Wahl und Crönung. 49.

⁸⁷ A birodalmi jelvények (kard, gyűrű, jogar, birodalmi alma, korona) átadására és a császári esküre vonatkozóan lásd Wahl und Crönung. 48–53.

⁸⁸ Wahl und Crönung. 55.

⁸⁹ A koronázási szertartás leírása nagyjából a Wahl und Crönung 31. oldalától az 57. oldalig tart. Ebben a részben a 36–37. és a 41–55. oldalakon található meg azokat az imákat, áldásokat és a birodalmi jelvények átadásához kapcsolódó szövegeket, melyeket az elemzésben felhasználtunk. A szöveg egységének megőrzése érdekében az egyes oldalszámokra külön nem hivatkozom.

⁹⁰ Mivel a Wahl und Crönung nem egy konkrét császár megválasztását és megkoronázását írja le, a szerző így jelölte az imákban, áldásokban stb. azt a mindenkori személyt, akit császárrá koronáznak.

⁹¹ A menetben haladók sorrendjére vonatkozóan lásd Wahl und Crönung. 59.

⁹² „Die Ertz-Aemter so wie hier verrichten sind zeigen von dem Alterthum da sie der Chur als Churhauß pflichten verbubden, zum dienst dem deutschen Kayserthum.” Wahl und Crönung. 8.

⁹³ A Mátyás megkoronázásáról készült ábrázolást lásd: www.sk-szeged.hu/deutsch/Buchkultur/magy3.html

⁹⁴ *Goethe*: i. m. 177.

⁹⁵ *Goethe*: i. m. 180.

⁹⁶ A Német-római Császárság legfontosabb főhivatalait a választófejedelmek töltötték be. A Wahl und Crönung csak a világi választók hivatalaival foglalkozik, mivel az ő hivatalaikhoz bizonyos hagyományos feladatok is társultak, melyeket a főhivatalnokok kívül a császárválasztások alkalmával gyakorolták. Ezekkel a főhivatalokkal a főszevegben részletesen foglalkozunk. A teljesség kedvéért álljanak itt az

egyházi méltóságok főhivatalai is: a mainzi érsek volt a birodalmi főkancellár, a trieri érsek a galliai és areláti főkancellár, a kölni érsek pedig az itáliai kancellár.

⁹⁷ A Wahl und Crönung egyszer már hasonló részletességgel leírta a birodalmi fő- és örökös tisztségviselők szerepét egy terjedelmes lábjegyzetben. (Wahl und Crönung. 50–51.) Az ott és a városháza előtti ünnepségek bemutatásánál szereplő szövegek szinte teljes mértékben megegyeznek.

⁹⁸ Egyedül itt jelenik meg, hogy ebbe a kehelybe vízzel kevert bort töltenének (Wahl und Crönung. 60.), Goethe leírásában a főpohárnok tiszta bort visz a császárnak. (Goethe: i. m. 181.)

⁹⁹ Goethétől tudjuk, hogy a Wahl und Crönung szerzője által kifejezett cseh választónak, a főpohárnoknak (illetve helyettesének) ekkor kellett a szökőkúthoz lovagolnia, ahol egy kehelybe felfogta az abból kiömlő bort, és a császárhoz vitte. (Goethe: i. m. 181.)

¹⁰⁰ Goethe: i. m. 182–183.

¹⁰¹ Wahl und Crönung. 63.

¹⁰² Arról, hogy a madár csőrei vörös és fehér bort permeteztek, a szövegből értesülünk, a Wahl und Crönung ábrájáról ez nem derülne ki. (Vö. Goethe: i. m. 176–177.)

¹⁰³ Lásd a www.altfrankfurt.com vonatkozó képeit!

¹⁰⁴ Wahl und Crönung. 68.

¹⁰⁵ Az osztrák örökösödési háborút végül az aacheni béke zárta le 1748 októberében.